

Maslina LJUBIČIĆ

Filozofski fakultet, Odsjek za talijanistiku

Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

BILJEŠKE O ETIMONU *dom-*

U modernim jezicima brojne riječi koje sadrže indoeuropsku osnovu **dōm-*, **dēm-*, **dṃ-*, **dm-* normalnim fonetskim razvojem udaljile su se od svojeg etimona. No, za ilustraciju semantičkih promjena, koje počesto dovode do neočekivanih rezultata, dovoljno je uzeti kao početnu točku latinski. Nakon ovih uvodnih napomena popraćenih primjerima, u članku se usmjerava pozornost na promjene značenja latinske riječi *domus*. U njemačkom je *Dom* ('katedrala') metonimijom dobio i značenje 'lunapark'. Francuski *dôme* 'katedrala' dovodi nas do homonima grčkoga podrijetla ('kupola'), s kojim se u etimološkim tumačenjima često brka. Etimon *dom-* nalazimo u velikom broju riječi preuzetih iz latinskoga, te u izvedenicama i posuđenicama iz modernih jezika. *Dominus* i *domina*, odnosno njihovi raznoliki refleksi u više jezika, otkrivaju nam neočekivane prilagodbe i promjene, prije svega semantičke, ali i fonološke (hrv. *dundo* < tal. *donno* < lat. *dominus*), koje katkad zamagljuju vezu s izvornom riječi.

1. UVODNE NAPOMENE: OD INDOEUROPSKOG ETIMONA DO MODERNIH JEZIKA

1.0. Riječ *dom*, koja zasigurno pripada temeljnom rječniku hrvatskoga jezika, potječe iz indoeuropskoga. U svom etimologijskom rječniku Petar Skok (I, 424) bilježi da je to indoeuropski, sveslavenski i praslavenski naziv za kuću. Doista, isti indoeuropski etimon, u likovima **dēm-*, **dōm-*, **dṃ-*, **dm-*, nalazimo u najrazličitijim jezicima indoeuropske jezične zajednice. Vjerojatno mu je izvorno značenje bilo 'zgrada', a u srodstvu je s grčkim *δέμειν* 'graditi' (Klein, 1971, 225).

S nekoliko ćemo primjera pokušati ilustrirati koliko su se pojedine riječi oblikom i značenjem udaljile od svojeg etimološkog ishodišta.¹ Zatim ćemo,

¹ Bilo bi zanimljivo podrobno proučiti reflekse ovog indoeuropskog etimona u slavenskim jezicima. Na IV. Skokovim etimološkim susretima Metka Furlan izlagala je o psl. adverbu *doma*. Usp. ilativ *namōn* u litavskom. Na litavski *nāmas*, koji predstavlja posebno pitanje u baltoslavistici, upozorio me je akademik D. Brozović (v. ovdje u nastavku § 1.6.).

uzimajući kao početnu točku latinski, usmjeriti pozornost na razvoj značenja latinske riječi *domus*, a nakon toga i na druge riječi preuzete iz latinskog u moderne jezike, u prvom redu u talijanski, kao i na izvedenice i složenice koje sadržavaju etimon *dom-*.

1.1. Normalnim fonetskim razvojem, karakterističnim za pojedine jezike, dolazi do udaljavanja od indoeuropske osnove, pa nas katkad etimologija može iznenaditi. Primjerice, hrvatsku riječ *dom*, englesku *timber* odnosno njemačku *Zimmer*, kao i riječ *despot* povezuje isti etimon.

Naime, engleski *timber* ('građevno drvo') i starovisokonjemački *zimbar* ('drvena struktura') izvedeni su iz indoeuropske osnove **dēm-, *dōm-, *dṛm-, *dm-* 'graditi', koja se nastavlja i u latinskomu *domus*, sanskrtskom *dama* 'kuća' i hrvatskom *dom*.²

Poput engleskoga *timber*, i švedski *timmer*, kao i danski i norveški *tømmer* znače 'građevno drvo'. U nizozemskom je to *timmerhout*.³ Njemački je ekvivalent *Bauholz*, a *Zimmer* je 'soba'.

No, i u njemačkom jeziku glagol *zimmern* znači 'tesati' (kao i engleski *to timber*, nizozemski *timmeren*, švedski *timra*, danski *tømre*). *Zimmerer* i *Zimmermann* je 'tesar' (engleski *timberman*, nizozemski i švedski *timmerman*, norveški *tømmermann*), a *Zimmererwerkstatt* i *Zimmerplatz* je 'tesarska radionica' (nizozemski *timmermanswerkplaats*). Švedski *timmerman* ima i metaforičko značenje 'crv koji rastače drvo, crvotočnik, potkornjak'.

1.1.1. Hrvatski *cimer* 'soba' regionalni je germanizam, zabilježen u Klaićevu Rječniku stranih riječi (1988, 225).⁴ Anić je u svoj rječnik (1994, 83) uvrstio riječ *cimer*, koja u žargonu znači 'osoba s kojom se dijeli soba, sustanar'. U Klaićevu rječniku objašnjeno je da je *cimer* u ovome značenju skraćenica od *cimerkolega*.

Hrvatski *cimer* 'natpis ili zaštitni znak na ulazu u gostionicu, trgovinu' posve je različite etimologije.⁵ Potječe od srednjonjem. *zimier* 'nakit na šljemu', koji

² Za engl. riječ *timber*, koja je od značenja 'building, edifice' i 'building material' došla do značenja 'wood for building' usp. *The Oxford Dictionary of English Etymology*, 1996, 924; *Webster's New*, 1976, str. 1488. *Webster's Third*, 1976, str. 2394 (s. v. *timber*) navodi i sanskrtski *dama* 'kuća'. Za hrv. *dom* usp. Gluhak, 1993, 203.

³ Švedske riječi navedene iz *Svenska Duden Bildlexikon* 1966 i *Svensk-Kroatiskt*, 1994; danske iz Høybye, 1979 i Henningsen, 1983; norveške iz Bakker et al., 1990; nizozemske iz Schneider 1978.

⁴ Germanizam *cimer* 'soba' nije uvršten u *Rječnik dviju Matica* (1967), Benešićev (1986) ni u Anićev rječnik (1994).

⁵ Anić (1994, 83) uz natuknicu *cimer* ovo značenje navodi kao prvo, a 'osoba s kojom se dijeli soba, sustanar' kao drugo. No, budući da to nije ista riječ, nego su to dva homonima, u rječniku bi valjalo odvojeno pisati natuknice *cimer*₁ i *cimer*₂.

nastavlja talijanski istoznačni *cimiere* (Spalatin, 1990, 734).⁶ Talijanska riječ *cimiero*, ili rjeđe *cimiere*, preuzeta je iz francuskoga, gdje je *cimier* izvedeno od *cime* (tal. *cima* 'vrh, vršak').⁷ Ishodišna grčka riječ *κῦμα*, koja je prešla u latinski (*cyma* 'mladica', odakle tal. *cima*, fr. *cime*), izvedenica je od *κύειν* 'začeti' (Migliorini – Duro, 1950, 109).

1.2. I u prvom dijelu riječi *despot* (*des-*) krije se etimon koji nas zanima. Pretpostavljeni indoeuropski oblik grčke riječi *δεσπότης* jest **dems-potis* (doslovno 'gospodar kuće'), složenica od **dem-* 'kuća' i **potis* 'gospodar, muž' (odakle je i lat. *potis* 'moćan' i *potestas* 'moć').⁸ Boisacq (1950, 179) tumači da je indoeuropski genitiv **dems* (od **dēm-*, **dōm-*, **dṃ-*, **dm-* 'kuća') u grčkome dao **δεμσ-*, **δεμσ-*, te konačno *δεσ-* koji nalazimo u složenici *δεσπότης*. *The Oxford Dictionary* (1996, 260) komentira značenje riječi *despot* ('absolute ruler, tyrant'), koja je u engleski preuzeta iz francuskoga: »the vogue of this sense has extended at the time of the French Revolution«.

1.3. Isti indoeuropski etimon nalazimo i u engleskom *toft* i norveškom *tomt* ('građevno zemljište, gradilište'). Engleski je riječ *toft* ('site of a house') preuzeo iz staronorveškoga, gdje je lik *toft* postojao uz *tomt*.⁹ Staronorveškoj riječi prethodio je oblik **tumft*, srodan grčkomu *δάπεδον* ('level surface', 'building site').¹⁰ Ova grčka riječ nastala je od pretpostavljenog indoeuropskog oblika **dmpedom* (*The Oxford Dictionary*, 1996, 928). U engleskom se danas riječ *toft* upotrebljava u metonimijskom značenju 'kuća s okućnicom, malo imanje, farma' i 'brežuljak, humak' (*Webster's New*, 1976, 1494; Filipović, 1998, 1165).

1.4. Indoeuropsku osnovu **dom-* sadržava i engleski pridjev *tame* 'pitom, krotak' (nizoz., dan. i šved. *tam*; njem. *zähm*), kao i glagol *to tame* 'krotiti' (nizoz. *temmen*, njem. *zähmen*).¹¹ Iz iste indoeuropske osnove izvedeni su i glagoli istoga značenja u latinskom (*domare*) i grčkom (*δαμάω*).¹² Latinski učestali glagol

⁶ Usp. Zingarelli, 1963, 240–1, s. v. *cima*, *cimiero*. Rječnik *dviju Matica* označava *cimer* kao posuđenicu iz francuskoga, a i Klaić bilježi etimologiju franc. *cimier*. Franolić (1976, 33) tumači da smo ovu riječ preuzeli iz mađarskoga: hrv. *cimer* < mađ. *cimer* < njem. *Zimier* < fr. *cimier* ili tal. *cimiere*. Mađ. *cimer* 'grb' (Palich, 1982, 136).

⁷ Usp. Cortelazzo – Zolli, II, 367; *DISC*, 1997, 475. Migliorini i Duro (1950, 109) ne navode da je tal. *cimiero* posuđenica iz francuskoga.

⁸ Usp. *Webster's New*, 1976, 383, s. v. *despot*; *Webster's Third* (1976, 615) navodi da je na sanskrtnu *dampati* 'lord of the home'. Usp. i Gluhak, 1993, 240.

⁹ U suvremenom norveškom *tomt* ('građevinsko) zemljište, plac' (Bakker et al., 1990, 596). Danski *toft* 'cortile'; *tomt* 'luogo dell' incendio', 'terreno' (Høybye, 1979, 567–8).

¹⁰ Usp. *The Oxford Dictionary*, 1996, 928. Senc, 1910, 180: *δάπεδον* – 1) *tlo*, *zemlja*, *ravnina*; 2) *podina*, *dvorište*, *podboj*.

¹¹ Usp. *The Oxford Dictionary*, 1996, 901; *Webster's New*, 1976, 1452. Klein (1971, 744) objašnjava da je izvorno značenje engleskoga *to tame* bilo 'to accustom animals to the house'.

¹² Usp. Boisacq, 1950, 165.

domitare – preko starofrancuskoga *donter*, *danter*, i srednjoengleskoga *daunten* – dao je u modernom engleskom *daunt* ‘prestrašiti’.¹³

1.5. U prefiksoidu *endo-*,¹⁴ formativnom elementu koji služi za tvorbu brojnih znanstvenih termina (*endokrin*, *endoderma*, *endokarditis* itd.), većina etimologa vidi grčku riječ *ἐνδον* ‘unutra’, sastavljenu od prijedloga *ἐν* ‘u’ i osnove **dom-* ‘kuća’.¹⁵ Dakle, po ovom tumačenju spomenuti grčki prilog izvorno je značio ‘u kući’.

1.6. U litavskom etimološkom rječniku (Fraenkel, 1962, 483) čitamo da litavska riječ *nāmas* ‘(Wohn)haus, Heim’ najvjerojatnije također nastavlja indoeuropsku osnovu **dōm-*, **domō-* ‘Haus’, te je u srodstvu primjerice s litavskim *dimstis* ‘Hof, Gut, Hofraum’. Početni nazal *n-* u *nāmas* mogao je nastati od *d-* asimilacijom prema nazalu koji slijedi ($d - m > n - m$). Ilativ glasi *namōn* (‘nach Hause’), a postoje i složenice poput *nameišis* ‘Hausbewohner, Hausgenosse, Familienangehöriger’ i *namisėda* ‘Stubenhocker’ (*id.*, 482).

I u letonskom nalazimo imenicu *nams* ‘Haus’, ‘Sommerküche’, ‘Küche’ (Ozolin, 1926, 173). Iz istog letonsko-njemačkog rječnika prenosimo neke od brojnih letonskih složenica i izvedenica: *namduris* ‘Haustür’, *nammeita* ‘Küchenmädchen’, *namturis* ‘Haushalter’, *namturība* ‘Haushaltung’, *namdarība* ‘Bauwesen’, *namikis* ‘Hausknecht’, *namdaris* ‘Zimmermann’, ‘Baumeister’ (usp. litavski *namūdarīs* ‘Baumeister’ – Fraenkel, 1962, 483).

1.7. Dok je fonetski razvoj relativno predvidljiv, semantička strana mnogo je zamršenija. Promjene značenja vrlo često nas dovode do neočekivanih rezultata. Da bismo pokazali kako je značenje riječi koja sadržava etimon *dom-* katkad teško povezati s izvornim značenjem, ne moramo ići do indoeuropskog.

U prvi mah teško nam je zamisliti da su ‘kuća’ i ‘opasnost’ u etimološkoj vezi. A ipak u francuskoj i engleskoj riječi koja znači ‘opasnost’ (*danger*), nalazimo etimon *dom-*.¹⁶

Pretpostavljena vulgarnolatinska riječ **dominarium*, **domniarium* ‘vlast’ (od

¹³ Usp. *Webster's New*, 1976, 360. Starofr. *donter* ‘dresser’, ‘elever’; *dontant* ‘redoutable’, ‘qui sait dompter’, ‘qui sait vaincre’ (Greimas, 1997, 183).

¹⁴ »Gli elementi compositivi dei composti dotti sono spesso intere parole latine o greche, intatte o di poco modificate: prefissi o suffissi *apparenti*, chiamati anche *prefissoidi e suffissoidi*.« (Regula – Jernej, 1965, 72) Tvorbe koje sadrže prefiksoide i sufiksoide Tekavčić (1972, § 1960) proučava zasebno, smještajući ih između izvođenja i slaganja riječi.

¹⁵ Usp. Boisacq, 1950, 251; *The Oxford Dictionary*, 1996, 313. *Webster's Third* (1976, 748) oprezno kaže “možda”: fr. *en in* + *-don* (perhaps akin to L. *domus* house). *Webster's New* (1976, 461) stavlja znak upitnika: < *en, in* + (?) **dom*, locative of base seen in L. *domus*, house.

¹⁶ Objašnjenje koje slijedi navedeno prema *Webster's New*, 1976, 358, s. v. *danger*; *Webster's Third*, 1976, 615; Dubois, 1997, 206.

lat. *dominium* 'vlasništvo', izvedenice od *dominus*), u starofrancuskom je dala *dongier*, a zatim *dangier*. Promjenu samoglasnika *o* > *a* (*dongier* > *dangier*) mogla je poduprijeti pučka etimologija, odnosno križanje sa starofrancuskom riječi *dam* 'šteta' (od lat. *damnum*).¹⁷

Značenje starofrancuskoga *dangier* bilo je 'apsolutna moć nadređenoga gospodara'. Ta je riječ prešla u srednjengleski, gdje je *daunger* značilo 'moć, vlast, drskost'. Danas u engleskom značenje imenice *danger* 'moć gospodara, posebno da naudi' bilježi se kao zastarjelo.¹⁸ Kad je netko u nečijoj vlasti, na njegovu milost i nemilost, nedvojbeno je u opasnosti, pa tako dolazimo do značenja 'opasnost', koje danas imaju francuska i engleska riječ jednake grafije.

1.8. 'Milanski', 'stanovnik Milana' i 'milanski dijalekt' značenja su talijanske riječi *meneghino*, u čijoj etimologiji također otkrivamo latinsku imenicu *dominus* 'gospodar' (< ie. *domonos, osnova **dom-*).

Od *dominus* u latinskom je izveden pridjev *dominicus*, a od izraza *Dominica dies* 'dan Gospodnji' u crkvenom latinskom elipsom i poimeničenjem pridjeva nastala je imenica *dominica* ('nedjelja') – tal. *domenica*. Od ove je izvedena denominalna imenica *domenichino* 'servitore che una volta veniva assunto a servizio solo alla domenica o in altri giorni di festa' (*DISC*, 1997, 790).

Vlastito ime *Domenico* ('Nedjeljko'), koje se aferezom često skraćuje u oblik *Menico*, u deminutivu također glasi *Domenichino*. Na milanskom dijalektu to je *Meneghino*, umanjena od *Menego*.

Upravo je *Meneghino* ime popularne krabulje milanskog pučkoga kazališta, vezano za komediografa Carla Mariju Maggija.¹⁹ Ime domišljatoga sluga *Meneghina* postalo je sinonim za stanovnika Milana (ženski rod *la meneghina*). Pridjev *meneghino* znači 'milanski' (*milanese*), »con allusione alle tradizioni della città«: npr. *cordialità, ospitalità meneghina* (*DISC*, 1523), a i milanski dijalekt naziva se *il meneghino*.

¹⁷ *Webster's Third* (1976, 615) ukazuje na paretimološki utjecaj riječi *dam* 'šteta': *OF dangier power, jurisdiction, alter. (influenced by OF dam damage, fr. L dannum) of dongier*, za razliku od *Webster's New* (1976, 358), *The Oxford Dictionary* (1996, 244) i Greimasa (1997, 183). Nije bilo potrebno križanje (*dam X dongier*) da bi došlo do promjene *dongier* u *dangier* (usp. starofr. *dan* i engl. *dan* od lat. *dominus* – *The Oxford Dict.*, 243; *Webster's Third*, 572), no te su se riječi doista mogle paretimološki približiti zbog metonimijske veze značenja 'moć' i 'šteta'. I Picoche (1986, 191) govori o »alteration peut-être sous influence de *dam* de l'ancien français *dongier*«.

¹⁸ Usp. *Webster's New*, 1976, 358.

¹⁹ Usp. *Enciclopedia Garzanti*, 1967, 861; Cortelazzo-Colli, II, 740; *Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 582; *DISC*, 1997, 1523. Zingarelli (1963, 967) podsjeća na danas odbačenu etimologiju – naslov talijanskog prijevoda Plautove komedije: »era il servo che accompagnava la signora la domenica a messa, portando il libro; si è pensato a provenienza di Menechino, titolo di una volgarizzazione dei Menechi di Plauto, del sec. 16°«.

2. LATINSKI *domus*: OD 'KUĆE' DO 'KATEDRALE' I 'LUNAPARKA'

2.1. Latinska imenica *domus*, upravo kao i grčka *δῶμος*, imala je najopćenitije značenje 'dom, kuća'.²⁰ U romanskim jezicima došlo je do promjene. Spomenuto značenje zadržalo se u sardskom, gdje je *sa domo* (f., 'kuća') zapravo sačuvani oblik za ablativ *domo* ('kod kuće').²¹ Inače, u čitavoj Romaniji – izuzevši nekoliko točaka²² – imenicu *domus* istisnuo je termin *casa*, koji je u klasičnom latinskom označavao skromnu nastambu najnižih društvenih slojeva (*casa* 'koliba, kućica, daščara, baraka' – Divković, 1980, 170).

Na semantičku promjenu 'koliba' >'kuća' utjecali su povijesni i društveni razlozi tako da »il termine per l' oggetto più umile e corrente si è imposto e generalizzato, soppiantando gli altri« (Zamboni, 1989, 40). U odjeljku naslovljenom *La concurrence entre synonymes* Ullmann (1952, 187) podsjeća da se u semantici vulgarnog latinskoga zbio »un véritable bouleversement synonymique«. Između ostaloga, » les mots chargés d' affectivité l' emportèrent sur leurs rivaux ternes et neutres. *Domus* ne put résister à la pression de *casa*, terme dépréciatif qui signifiait d' abord 'hutte'«. ²³

No, ovu u prvo vrijeme zasigurno ekspresivnu i emotivnu riječ u francuskom je poslije zamijenio naziv *maison*, koji nastavlja latinski oblik *ma(n)sionem*, akuzativ od *mansio*.²⁴

2.1.1. Zanimljivo je da, po tumačenju *Webster's New* (1976, 375), engleska riječ *demesne* 'posjed' povezuje latinske riječi *dominium* i *mansio*: starofrancuska riječ *demeine* (od latinskoga *dominium*) preuzeta je u srednjoengleski, da bi joj se zatim grafija promijenila prema starofrancuskoj riječi *mesnee* 'domaćinstvo' (od lat. *mansio*).²⁵ Dakle, prema ovom objašnjenju, *demesne* je nastalo križanjem s terminom iz istog semantičkog polja (*mesnee* X *demeine*).

²⁰ Usp. Boisacq, 1950, 195; Divković, 1980, 331.

²¹ Usp. Battisti – Alessio, 1951, 1402; Wagner (1960, 476) objašnjava: »La generalizzazione dell'abl. si spiega con la frequenza dell'uso di questo.«

²² Wartburg (1934, 135) navodi nekoliko izoliranih točaka Romanije (logudorski, kapidolski, starobergamski, starolombardski), gdje je *domus* zadržalo značenje 'kuća'.

²³ Govoreći o značenjskoj ekvivalenciji i prijevodu, Terracini (1981, 35) raspravlja o riječima *domus* i *casa*: »questa pura e semplice equivalenza mediante la sostituzione di un termine ad un altro che prima sussisteva con valore diverso, è stata possibile perché questa equivalenza è certo stata sentita valida attraverso il contatto di due ambienti socialmente, o comunque diversi, nel caso nostro deve essersi prodotta dapprima in un ambiente nel quale una modesta *casa* poteva designare un' abitazione per antonomasia, e poi diffusa, per il predominio linguistico acquistato da questo ambiente, a tutta quanta la lingua.«

²⁴ Usp. Bloch – Wartburg, 1968, 384. Odatle i hrv. *mošun* ('staja za ovce i drugu stoku, slamom pokrivena'), posuđenica iz dalmatskoga (Skok, II, 460). *Mansio* 'ostajanje, boravljenje, boravak', 'nočište' od *manere* 'ostati, ostajati', 'noćiti' – Divković, 1980, 628, 627. *Casa* se u francuskom zadržalo u toponimima i antroponimima (Dubois, 1997, 447).

²⁵ *Webster's Third* (1976, 599) i *The Oxford Dictionary* (1996, 254) ne spominju utjecaj starofr. riječi *mesnee*.

2.2. Oslobođen staroga značenja, oblik *domus* mogao je dobiti novo. Doista, u talijanskom *duomo* (ili starije, knjiški *domo*) znači 'katedrala, stolna crkva'. U Toskani se već u 8. stoljeću javlja u izrazu *domus episcoporum*, koji je preuzet iz crkvenoga latinskoga, a od 9. stoljeća samo *domus* upotrebljava se u značenju 'katedrala, crkva'.²⁶

Osim navedenoga *domus episcoporum*, odnosno *domu(m) episcopi* (Migliorini – Duro, Cortelazzo – Zolli, *DISC*), prema nekim tumačenjima riječ je o elipsi imenskog atributa u izrazu *domus Dei* (Klein; *Nuova Enciclopedia; The Oxford Dictionary*, s. v. *dom*₂), ili *domus ecclesiae* (Meyer-Lübke, Battisti – Alessio). *Duden Deutsches Universalwörterbuch* (1996, 355) tumači da je crkvenolatinski *domus ecclesiae* "Lehnübersetzung" grčkoga οἶκος τῆς ἐκκλησίας ('Haus der Christengemeinde').

2.2.1. Kažimo usput da u latinskom *domus* spada u malobrojne imenice četvrte deklinacije koje su ženskoga roda.²⁷ Zato nas ne čudi što je u talijanskom uvrštena među *masculina*, pa joj je rod postao predvidljiv: *il duomo*. Naravno, latinska riječ *domus*, koja se u talijanskom upotrebljava u nekim izrazima u značenjima 'museo', 'fondazione', 'centro di studio', ženskoga je roda: npr. *domus galileiana* (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 584; *DISC*, 1997, 791). I u velikom engleskom rječniku (*Webster's Third*, 1976, 672) zabilježena je riječ *domus* 'a dwelling of ancient Roman or medieval times'.

2.3. U etimološkom rječniku francuskoga jezika Bloch i Wartburg (1968, 200) tumače kako je *le dôme* u značenju 'katedrala' preuzeto iz talijanskoga: javlja se u 15. stoljeću u vezi s jednom talijanskom katedralom.²⁸ Isti izvor navodi da je *domus* u tome značenju prešlo i u njemački,²⁹ te da se njemačke stolne crkve i na francuskom nazivaju *le dôme*. Primjer uporabe u njemačkom: *der Kölner Dom* 'kelnska katedrala', *der Mailänder Dom* 'milanska katedrala', *der St.-Peters-Dom* 'katedrala Svetog Petra'. Upravo navedene talijanske stolne crkve na francuskom se zovu *le dôme de Milan*, *le dôme de la basilique Saint-Pierre de Rome*.³⁰ Robertov francuski rječnik (1977, 566) potvrđuje da se naziv *dôme* upotrebljava za pojedine talijanske i njemačke katedrale.

²⁶ Usp. Bloch – Wartburg, 1968, 200–1.

²⁷ Rječnik JAZU (II, 615) bilježi da se hrvatski *dom* u 18. stoljeću pojavljuje kod jednog dubrovačkoga pisca u ženskom rodu, vjerojatno uslijed interferencije latinskoga *domus*: *na dom očinju nastupit, drag srčan prijatelj i njegova dom*. Budmani komentira (*ib.*): »nije pouzdano (može biti da je kod ovoga pisac mislio na lat. *domus*) jer se ne nahodi ni u drugoga pisca ni kod naroda u naše vrijeme u Dubrovniku«.

²⁸ Usp. i Hope, 1971, 37.

²⁹ Wartburg (1934, 135) objašnjava: »In der kirchensprache Italiens und Deutschlands bekam *DOMUS* die spezielle bed. 'haus der christengemeinde', 'wohnung des klerus', 'domkapitel' und daraus endlich 'bischöfliche kirche', so it. *duomo*, ahd. mhd. *tuom*, nhd. *dom*.« Usp. i Battisti–Alessio, 1951, 1402. Lik *Thum* promijenjen je pod utjecajem francuskoga u *Dom* (Bloch – Wartburg, 1968, 201).

³⁰ Njemački i francuski primjeri navedeni iz Lange-Kowal, 1977, 422.

U nizozemskom, švedskom, danskom i norveškom 'katedrala' se kaže kao u njemačkom: njem. *Dom*, *Domkirche* i *Kathedrale*, nizoz. *dom*, *domkerk* i *kathedraal*, šved. *dom*, *domkyrka* i *katedral*, danski *domkirke*, norv. *dom* i *katedral*.

2.4. Valja reći da je i u hrvatskom bilo pokušaja uvođenja riječi *dom* u ovom značenju. Julije Benešić u svom rječniku (1986, 367) nakon natuknice *dom* 'kuća, prebivalište, domovina', bilježi homonim *dom* 'katedrala' (njem. *Dom*), te citira Šenou: »G. Šmidt veli... da u tom naša prvostolna crkva ima mnogo sličnosti sa *domom* u Regensburgu i crkvom sv. Urbana u Troyesu« [kurziv M. Lj.]. Taj nam navod potvrđuje da je spomenuta riječ bila preuzeta iz njemačkoga. No, postoji i druga mogućnost: da je semantičkim kalkom hrvatska riječ *dom* dobila značenje formalno identične njemačke riječi.

2.5. Ni u engleskom se nije zadržao germanizam *dom* 'katedrala', posuđenica iz prošloga stoljeća, koja je zapisana u *The Oxford Dictionary of English Etymology* (1996, s. v. *dom*₂). Isti rječnik bilježi kao zastarjelu (*obsolete*) francusku posuđenicu *dome* 'cathedral church, *dom*₂'.

U engleski rječnik uvrštena je talijanska riječ *duomo* 'katedrala', uz oznaku da je to strana riječ (*Webster's Third*, 702; *Webster's New*, 434). *The Oxford Dictionary* (294) tumači *duomo* kao 'Italian cathedral church', a po onome što piše *Encyclopaedia Britannica* taj se naziv odnosi na firantinsku katedralu, što je antonomazija.³¹

2.6. U njemačkom danas imenica *Dom* ima još jedno značenje, koje nismo našli u rječnicima.³² Naime, u Hamburgu je to uobičajen naziv za mjesto na kojemu se Hamuržani neobično rado zabavljaju – za lunapark. Nije teško dokučiti da je nekoć na velikom trgu ispred katedrale bio sajam odnosno zabavište na otvorenom, koje je prethodilo današnjem lunaparku. Zbog toga je naziv za katedralu (*der Dom*) na temelju metonimijskog odnosa dobio spomenuto novo značenje 'lunapark'. »Wenn die Hamburger vom 'Dom' sprechen, meinen sie das 'Volksfest des Nordens', das anderswo 'Rummel' oder 'Kirmes' heißt. Die Bezeichnung geht auf den alten Christmarkt zurück, der schon im 14. Jahrhundert zur Weihnachtszeit in und am Mariendom abgehalten wurde« – čitamo podrobno objašnjenje u knjizi *Hamburg, Weltstadt am Elbstrand* (1995, 59).

Istina je da Wahrigov rječnik (1981; 1997) i *Brockhaus Wahrig* (1981) bilježe da je *Dom* 'Weihnachtsmarkt am Domplatz in Hamburg'. No, to značenje pripada prošlosti, jer se u Hamburgu božićni sajam u naše vrijeme uopće ne održava na trgu ispred katedrale, a *Dom*, tj. lunapark, postavljen je tijekom cijele godine na znatno većem prostoru u sasvim drugom dijelu grada, u četvrti St. Pauli. U

³¹ U *The New Encyclopaedia Britannica* (1978, 714) čitamo: »*Duomo*, or STA. MARIA DEL FIORE, gothic cathedral in Florence begun in 1294 and consecrated in 1436«.

³² Od njemačkih jednojezičnih rječnika konzultirali smo *Meyers* (1898), *Wahrig* (1981; 1997), šestosveščani *Brockhaus Wahrig* (1981) i *Duden Deutsches* (1996).

monografiji *So schön ist Hamburg* (Gretzschel, 1996, 104) spominju se najveće atrakcije čuvenog hamburškog lunaparka: »Riesenrad und Loopingbahn gehören zu den rasanten Vergnügungen auf dem *Hamburger Dom*« [kurziv M. Lj.]. Ovaj nam navod zorno ilustrira suvremeno značenje termina *Dom* o kojemu smo govorili.

3. GRČKI ETIMON FRANCUSKE RIJEČI *dôme* 'KUPOLA'

3.1. U engleskom pjesničkom jeziku javlja se imenica *dome* u značenju 'palača' (*Webster's New*, 1976, 416). No, uobičajeno je značenje 'kupola'. Dok je u prvom slučaju ta riječ latinizam (od lat. *domus* 'kuća'), u drugom je to galicizam (od fr. *dôme* 'kupola'), koji nalazimo i u španjolskom i portugalskom.³³

3.2. *El Vox Mayor* (1997, 407) natuknicu *domo* ('kupola') označava kao talijanizam (it. *duomo* < l. *domu, casa*), što je netočno, a i portugalski rječnik (Almeida Costa, 1997, 630) arhitektonski i geološki termin *domo* pogrešno objašnjava kao talijansku posuđenicu (do it. *duomo* 'catedral'). U talijanskom značenje 'kupola' u pravilu ima riječ *cupola*, a francuski *dôme* 'kupola' nije latinskog nego grčkoga podrijetla. Corominas (II, 514) ispravno tumači da šp. *domo* i *dombo* potječu od francuskoga *dôme*, »que a su vez procede del gr. δῶμα 'techo plano', voz emparentada con el lat. *domus*«.

3.3. Riječ *dôme* prodrla je u francuski iz provansalskoga, a tamo je ušla iz grčkoga (δῶμα 'kuća' i posebno 'ravan krov').³⁴ Za razliku od američkoga rječnika *Webster's New*, Bloch i Wartburg naglašavaju da provansalski *doma* nije preuzeto iz kasnolatinskoga, kamo je ušlo iz grčkoga, nego potječe od grčkih kolonija u južnoj Galiji.³⁵ Prema tome, fr. *dôme*₁ ('katedrala') ima latinski etimon, a hominim *dôme*₂ ('kupola') grčkoga je podrijetla.

3.4. Čak i veliki rječnici to katkad ne razlikuju. Primjerice, premda manji već citirani rječnik *Webster's New* ispravno bilježi grčki etimon galicizma *dome*, veliki *Webster's Third*, poistovjećujući homonime, tumači da je fr. *dôme* ('kupola' i 'katedrala') preuzeto iz talijanskoga, odnosno da potječe iz latinskoga.³⁶

³³ Za šp. usp. Carbonell, 1983, 571 (s. v. *domo*), 570 (s. v. *dombo*), 458 (s. v. *cúpula*). Za portugalski usp. Almeida Costa, 1997, 630 (s. v. *domo*) i 513 (s. v. *cúpula*).

³⁴ Usp. Bloch – Wartburg, 1991, 201.

³⁵ Usp. i Wartburg, 1934, 122. Grčki etimon, preuzet u provansalski, navode i Robert, 1975, 546, *Petit Larousse*, 1974, 229. Isto Cortelazzo – Zolli (II, 367) i *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 584) za tal. galicizam *duomo*, odnosno *Duden Deutsches* (1996, 355) za njem. galicizam *der Dom*. *Brockhaus Wahrig* (II, 260) navodi latinsko posredništvo.

³⁶ Prenosimo iz *Webster's Third* (1976, 670): *dome* – F, It, & L; F *dôme* *dome, cathedral*, fr. It *duomo cathedral*, fr. ML *domus church*, fr. L, *house*.

U starijem francuskom rječniku Hatzfelda i Darmestetera (1932, 220), nalazimo isto objašnjenje etimologije. Uz prvo značenje (*en Italie, église principale ou cathédrale*) kaže se da se ta riječ odnosi napose na crkvu koja ima kupolu (*Spécialt. Église surmontée d' une coupole ou d' un comble analogue à la coupole*), da bi se odatle izvelo drugo značenje ('kupola'), uz naznaku *P. ext.* [par extension]. Ispada da je katedrala dala ime kupoli. Po ovom tumačenju riječ *dôme* ('katedrala') naprosto je dobila još jedno značenje ('kupola') na temelju metonimijskog odnosa. To je lijep primjer paretimološke reinterpetacije homonima.³⁷

No, i znatno noviji Littréov rječnik (1962, str. 1797), koji nije etimološki, poistovjećuje ove francuske homonime. Naime, nakon značenja (1) koje ima u arhitekturi ('kupola') i (2) po analogiji (npr. *dôme de verdure*), Littré pod brojem (3) piše: »Nom que l'on donne, en plusieurs villes d'Italie et d'Allemagne, à l'église principale, que cette église ait ou non une coupole« [kurziv M. Lj.]. Dakle, pošto katedrala može (premda čak i ne mora) imati kupolu, naziv za kupolu i njezin homonim koji znači 'katedrala' opet se interpretiraju kao jedna riječ.

The Oxford Dictionary of English Etymology (1996, 283) također povezuje istom etimologijom zastarjeli engleski naziv za katedralu (trebalo bi ga pisati *dome*) i onaj koji se danas koristi, za kupolu (*dome*₂). Objašnjava da je engl. *dome* u tim značenjima adaptacija francuske riječi *dôme*, koja je preuzeta iz talijanskoga: *It. domo, duomo, house, house of God, cathedral, cupola (as a distinguishing feature of Italian cathedrals)*. U pučkoj etimologiji ponovo je na djelu metonimija. Za razliku od francuskoga, u talijanskom kao termin u graditeljstvu u značenju 'kupola' nije uobičajena riječ koja sadržava grčki etimon *dom-*.

3.5. Naime, *domo* 'kupola' u talijanskom je samo knjiška riječ, preuzeta iz francuskoga. Sabatini i Coletti (*DISC*, 1997, 791) ilustriraju uporabu ovoga galicizma navodeći Carduccijev izraz *il paradiso dei domi bizantini*.³⁸ Bilježe i preneseno značenje 'la volta del cielo'.

U suvremenom talijanskom jeziku postoji i pridjev *domiforme* ('koji ima oblik kupole'), koji je u rječniku također popraćen odrednicom *lett.*, tj. knjiški (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 583). Pridjevi *domiforme* i njegov sinonim *cupoliforme* nastali su u najnovije doba.³⁹ U njima prepoznajemo produktivni prefiksoid *-forme*, kojemu je značenje 'della forma di quello che esprime la prima parte'.⁴⁰

3.6. Uspoređujući europeizam *kupola* u francuskom, hrvatskom, njemačkom, talijanskom i engleskom, Krsto Spalatin (1990, 511) ističe da u francuskom, za

³⁷ O tome v. ovdje u nastavku teksta i bilj. 51.

³⁸ *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 584) također navodi da *domo*, ili rjeđe *duomo*, kao knjiški termin znači 'kupola'.

³⁹ *DISC* (1997, 790 i 648) datira *domiforme* 1983., a *cupoliforme* 1990.

⁴⁰ Tekavčić, 1972, § 1960. Usp. i Vučetić, 1979, 124–5.

razliku od drugih jezika, ta poluokruglasta građevina, gledana iznutra i izvana, ne nosi isto ime: *coupole* ja 'nutarnji dio kupole, svod', a *dôme* je 'vanjski dio kupole, krov'. Prema ovom tumačenju, engleski galicizam *dome* pokriva značenja obaju francuskih termina.⁴¹ U portugalskom uz riječ *domo* postoji također riječ *cúpula*. Rječnik Almeida Costa (1997, 630) precizira da se *domo* odnosi na 'parte superior y exterior da cúpula de um edificio; zimbório'. Dakle, kao u francuskom *dôme*. Supostojanje dvaju termina (fr. *dôme* i *coupole*, port. *domo* i *cúpula*) u jeziku omogućava specijalizaciju značenja, što dakako ne znači da se ta mogućnost mora koristiti.

3.7. Spomenut ćemo još jednu riječ u kojoj prepoznamo grčku imenicu *δῶμα* 'kuća', 'krov'. To je stručan naziv za kristalografski oblik (hrv. *doma*, njem. *das Doma*, tal. *il doma*, port. *o doma*), koji Wahrig (1981, 933) definira kao 'zwei dachartig geneigte, symmetrisch angeordnete Kristallflächen', te daje etimologiju: lat. 'Dachform' < grč. *dōma* 'Söller'. U Našoj Enciklopediji Leksikografskoga zavoda (1956, 362) uz riječ *doma* navedena je netočna etimologija: »grč. *δόμος* domos i lat. domus *dom*, *dimnjak*«. ⁴²

Na istom mjestu čitamo da se u hrvatskom riječ *doma*, osim u kristolografiji, koristi i u tektonskoj geologiji, kao naziv za antiklinalu kod koje su dužina i širina približno jednake (oblik je eliptičan i okrugao). Zato hrvatski *doma* pokriva značenje njemačkoga *das Doma*, odnosno portugalskoga *o doma* kao kristalografskoga termina, ali kao geološki termin u njemačkom funkcionira riječ *der Dom* (Brockhaus Wahrig, 1981, 261), a u portugalskom *o domo* (Almeida Costa, 1997, 630).

Prema Osmojezičnom enciklopedijskom rječniku (1987, 638), koji bilježi hrv. *doma* kao mineraloški i kao geološki naziv, hrvatski se u pogledu značenja slaže s talijanskim, odnosno s latinskim znanstvenim nazivom (*doma*),⁴³ dok u engleskom, francuskom i španjolskom oba značenja ima riječ kojoj je osnovno značenje 'kupola' (engl. *dome*, fr. *dôme*, šp. *domo*). No, valja reći da Devoto i Oli u svom talijanskom rječniku (1967, 837) bilježe *doma* samo kao kristalografski termin,⁴⁴ dok riječ *domo* ima značenje 'piega anticlinale brevissima, nella quale, a

⁴¹ I *The Oxford Dictionary* (1996, 283) objašnjava da *dome* ima ta dva značenja ('rounded vault, cupola' i 'vaulted roof, canopy, etc.').

⁴² *Opća enciklopedija JLZ* (1977, 376) ne navodi etimologiju. *Hrvatska enciklopedija* (1945, 169) ispravno tumači da hrv. *doma* potječe od grčkoga *δῶμα* 'krov'.

⁴³ Lat. *doma* je ženskoga roda. *DISC* (1977, 789) navodi da je i tal. *doma* ženskoga roda. Devoto – Oli (1967, 837), *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 582) i naš spomenuti *Osmojezični rječnik* bilježe muški rod, koji i inače nalazimo u talijanskoj adaptaciji imenica koje su u grčkom bile srednjega roda (kao *il clima*, *il dramma*, *il dogma*).

⁴⁴ I *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 582) tumači da je *doma* u mineralogiji 'forma cristallina semplice, costituita da due facce formanti un diedro'.

partire dalla sommità, gli strati immergono più o meno egualmente in tutte le direzioni'. Dakle, po ovom tumačenju talijanski koristi dvije riječi za dva različita značenja, poput njemačkoga i portugalskoga.

3.8. Grčka riječ *δῶμα* 'kuća' poslužila je za tvorbu medicinskoga termina *domatofobija* 'bolestan strah od boravljenja u kući' (Klaić, 1988, 318). Drugi dio ove složenice, prefiksoid *-fobija* (< gr. *φόβος* 'strah'), javlja se u znanstvenom nazivlju kao drugi dio složenica, u značenju 'strah', 'odbojnost' (tal. *-fobia*, Serianni, 1998, 667).

3.9. Deminutiv imenice *δῶμα*, tj. *δωμάτιον* (novolat. *domatium*), etimon je biološkog stručnoga naziva *domacije* (fem. pl.) 'raznovrsne tvorevine (jamice, vrećice, čuperci dlaka i sl.) na pojedinim dijelovima biljaka' (Anić – Goldstein, 1999, 320).

4. ZNAČENJA IZVEDENA OD 'KUPOLA'

4.1. Od osnovnoga značenja 'kupola' izvode se i druga značenja, na temelju sličnosti s okruglastim oblikom. U francuskom je *dôme* zemljopisni termin koji označava zaobljenu planinu (npr. *dôme volcanique*). Ovaj je apelativ antonomazijom postao oronim, *Puy-de-Dôme*.⁴⁵ Od vlastitog imena za planinski lanac (*chaîne de Dômes*) koji čine vulkanska brda Središnjeg masiva,⁴⁶ izveden je geološki naziv za vrstu trahita, mladog eruptivnog kamena (franc. *la domite*),⁴⁷ a od njega denominalni pridjev *domitique* 'qui appartient à la domite' (Littré, 1962, 1800).

4.2. Dakako, izvedena značenja mogu se posuđivati nezavisno od osnovnog. Premda je u talijanskom samo *cupola* uobičajen naziv za kupolu, dio kotla u obliku kupole u kojemu se skuplja para naziva se *duomo* ili *cupola*.⁴⁸ *Duomo*, homonim talijanske riječi koja znači 'katedrala', u tome je značenju nedvojbeno posuđenica iz francuskoga, gdje *dôme* u izrazu *dôme de prise de vapeur* ima značenje izvedeno od 'kupola'.⁴⁹

⁴⁵ Usp. Robert, 1977, 566.

⁴⁶ Usp. Robert, 1975, str. 546 (s. v. *Dôme*), str. 143 (s. v. *Auvergne*), str. 1506 (s. v. *Puy-de-Dôme*).

⁴⁷ Hrv. *domit* – usp. Klaić, 1988, 319. Tal. *la domite* – Zingarelli (1963, 423) ne navodi etimologiju, ali Battaglia (1966, 940) izričito piše: »Dal nome del *Puy-de-Dôme* (Francia), da cui è originaria«.

⁴⁸ Usp. De Felice – Duro, 1974, 643; *DISC*, 1997, 808; *Duden Italiano*, 1964, ilustr. 205, termin br. 12; Zingarelli 1963, 434 (s. v. *duomo*) i 342 (s. v. *cupola*).

⁴⁹ Usp. *Petit Larousse* (1974, 229). Talijanska *Nuova Enciclopedia* (1965, 1221), objašnjava natuknicu *duomo* (dal fr. *dôme*, *cupola*): »Nelle caldaie delle locomotive è così chiamato un collettore di vapore, a forma di cupola, posto sulla parte superiore. Ad esso sono collegate, oltre alle tubazioni di presa del vapore, le valvole di sicurezza«. Engleski je ekvivalent *steam dome* (Browne et al., 1998, 76).

4.2.1. Kao u francuskim rječnicima (*dôme*₁ 'katedrala', *dôme*₂ 'kupola' i ostala odatle izvedena značenja), i u talijanskim bi rječnicima valjalo pisati dvije natuknice (*duomo*₁ i *duomo*₂). No, leksikografi koji ne bilježe etimologiju počešto tako ne postupaju.⁵⁰

Sinkronijski gledano, homonimi se doista lako poistovjećuju, jer ih doživljavamo kao jednu riječ koja ima više značenja. To je zapravo poseban oblik pučke etimologije, u slučaju da razlika u značenju homonima nije prevelika, pa se oni mogu shvatiti kao jedna riječ sa dva značenja.⁵¹ Kao što kaže Ullmann (1952, 202): »Il est parfois impossible de dire si, pour la majorité des sujets parlants telle paire de mots est homonymique ou polysémique«. Paretimološkom reinterpetacijom homonima stvara se polisemija.

Do toga dolazi još lakše prilikom jezičnog posuđivanja, kad se leksička posudba interpretira kao semantički kalk, jer je posuđenica homonim domaćoj riječi. Riječ *duomo*₁, u kojoj uočavamo tipično talijansku diftongaciju $\bar{q} > w\varphi$ u naglašenom slogu,⁵² ekvivalent je francuskomu *dôme*₁, 'katedrala'. Njezin homonim, *duomo*₂, nastao je tako da je talijanski jezik preuzeo riječ *dôme*₂ u spomenutom izvedenom značenju, talijanizirajući joj pri tome oblik prema *duomo*₁. No, galicizam *duomo*₂, posuđenica koja funkcionira kao termin iz mehanike, u svijesti govornika ne predstavlja novu (ili: drugu) riječ, nego se shvaća kao (otprije postojeća) talijanska riječ, koja je dobila (ili naprosto: ima) još jedno značenje.

Nije isključena ni druga mogućnost: onaj koji je prvi upotrijebio *duomo di vapore* samo je postojećoj talijanskoj riječi *duomo* pridao izvedeno značenje francuskoga *dôme*₂. Naime, izvjesno je da semantičkom posuđivanju pogoduje formalna sličnost između riječi jezika davatelja i jezika primatelja.⁵³ Rezultat je isti – bilo da je homonimija protumačena kao polisemija, bilo da je posrijedi semantički kalk, kojim se povećava broj značenja neke riječi.

4.3. Analogno situaciji u talijanskom, francuski izraz *dôme de prise de vapeur* na njemački se prevodi složenicom *Dampfdom*,⁵⁴ premda najčešće samo *Kuppel*

⁵⁰ Npr. De Felice – Duro, 1974; Putanec, 1974; Lange-Kowal, 1977; Sachs – Villatte, 1983. Devoto – Oli (1967) i *DJSC* (1997) pišu ove homonime u odvojenim rječničkim člancima. *Lo Zingarelli Gigante* (1993) ima čak tri natuknice *duomo*, tj. osim spomenutih bilježi i *duomo* kao geološki termin (sinonim *domo*).

⁵¹ Usp. Ullmann, 1967, 169–70, 262. Ovaj semantičar tu pojavu, koja je jedan od izvora polisemije, naziva reinterpetacijom homonima.

⁵² Kao *novu > nuovo, focu > fuoco, bonu > buono*. Usp. Tekavčić, I, 35–6.

⁵³ Govoreći o semantičkom kalku, Dardano i Trifone (1995, 504) objašnjavaju: »il fenomeno si attua perché le due parole avevano in comune un significato e/o una somiglianza formale«. U našem slučaju tal. *duomo* i fr. *dôme*₂, slični su oblikom, ali ujedno *duomo* i *dôme*₁, homonim spomenutoj riječi *dôme*₂, imaju i zajedničko značenje.

⁵⁴ Usp. Lange-Kowal, 1977, 422.

znači 'kupola'.⁵⁵ Galicizam *der Dom* znači 'gewölbter Aufsatz eines Dampfkessels od. Destillierapparats' (*Duden Deutsches*, 1996, 355). U švedskom također *kupol* znači 'kupola', a riječ *ångdom* (šv. *ånga* 'para')⁵⁶ prevedenica je njemačkoga *Dampfdom*.

4.4. U rječniku Deanovića i Jerneja (1973, 220) kao ekvivalenti talijanskome *duomo di vapore*, *duomo della caldaia*, navedeni su hrvatski izrazi *parni dom* i *skupljač pare*.⁵⁷ Uočavamo da je naša imenica *dom* dobila novu primjenu u izrazu *parni dom* (nj. *Dampfdom*).⁵⁸ Pridjevski atribut *parni* može se ispustiti, pa u istom značenju funkcionira i sama imenica *dom*, što je oznaka elipse.⁵⁹ Doista, u Enciklopediji Leksikografskog zavoda (1956, 363) čitamo da je *dom* »u strojarstvu, dio parnog prostora na najvišem mjestu kotla, otkuda se odvoji para do potrošača«.

4.4.1. *Mutatis mutandis*, ono što smo rekli za talijanski *duomo* i njemački *Dom*, možemo kazati i za našu riječ *dom*, koja nema značenje ni 'katedrala', ni 'kupola', već 'kuća', najbliže indoeuropskom etimonu. Čini nam se da u hrvatskom *parni dom* u krajnjoj liniji dugujemo poistovjećenju francuskoga *dôme*, njemačkoga *Dom* ili talijanskoga *duomo* u spomenutom stručnom nazivu s hrvatskim *dom*. Tumačenje termina iz strojarstva koje smo prenijeli iz naše Enciklopedije Leksikografskog zavoda tamo je uz natuknicu *dom* navedeno kao treće, nakon 'kuća, ognjište...' i 'članovi obitelji koji žive zajedno...'. To znači da je semantičkim kalkom povećan broj značenja hrvatske riječi *dom*. Ovakav nas primjer upozorava na snažnu leksičku konvergenciju europskih jezika.

4.5 O istoj pojavi svjedoči nam i njemačka složenica *Blätterdom* (sin. *Blätterdach*), kojom je u francusko-njemačkom rječniku preveden slikoviti pjesnički

⁵⁵ Prema Spalatinu (1990, 511) njem. *Dom* rijetko znači 'vanjski dio kupole, krov', a i u tom značenju (*äußere Kuppel*) je češće.

⁵⁶ Za švedski usp. *Svenska Duden*, 1966, ilustr. 205, termin br. 12; za njemački *id.*, str. D 16 njemačkoga kazala.

⁵⁷ Putanec (1974, 250) prevodi fr. *dôme* u ovom značenju kao *skupljač pare*, *šljem* (u *destilatoru*).

⁵⁸ *Hrvatski i njemački slikovni rječnik* (1997, ilustr. 210, termin 12) navodi kao ekvivalent njemačkoj složenici *der Dampfdom* hrvatski izraz *parna kupola*. *Hrvatski i talijanski slikovni rječnik* (1998): *duomo del vapore* – *parna kupola*, isto tako *il duomo della sabbia* – *kupola (spremnik) s pijeskom* (*ib.*, termin 14). *Hrv. i engl. slikovni rječnik* (1997) također *steam dome* – *parna kupola*. Zaključujemo da se u hrvatskom u ovom značenju paralelno koriste *kupola* i *dom*, kao u talijanskom *cupola* i *duomo*.

⁵⁹ Ullmann (1967, 353–4) objašnjava *contiguità di nomi (ellissi)*: »Le parole che ricorrono spesso vicine possono avere un' influenza semantica l' una sull' altra. (...) La forma più comune assunta da quest' influenza è l' ellissi: in un' espressione regolarmente costituita da due parole, una di queste viene omessa ed il suo significato trasferito a quella vicina«. Usp. i Ullmann, 1952, 289–90.

izraz *dôme de feuillage*.⁶⁰ U njemačkom postoji i pjesnički izraz *der Dom des Himmels*. Brockhaus *Wahrig* (II, 261) uvrstio ga je u rječnički članak pod natuknicom *Dom* 'katedrala', što nije ispravno, jer je to očigledno prijevod francuskoga pjesničkog izraza *le dôme du ciel*,⁶¹ kojemu je u njemačkom češći ekvivalent *Himmelsgewölbe* (Lange-Kowal, 1977, 422). Kao što objašnjava *Petit Larousse* (1974, 329), *dôme* ('kupola') može se upotrijebiti metaforički u značenju 'ce qui offre l'aspect d'un dôme' (npr. *dôme de verdure*). Sabatini i Coletti (*DISC*, 1997, 791) bilježe da se i u talijanskom galicizam *domo* javlja u prenesenom značenju 'volta del cielo'.

4.6. Posuđenica iz francuskoga *domo* u talijanskom je ponajprije zemljopisni naziv ('massa di roccia endogena di forma conica' – Zingarelli, 1963, 423). *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 584, 593) u tom značenju navode *domo* i *duomo*. Kao u francuskom *dôme volcanique*, i u talijanskom postoji *domo vulcanico* (Devoto – Oli, 1967, 383).

De Felice i Duro (1974, 632) bilježe *domo* kao zemljopisni termin u dva značenja ('cavità con il fondo o con la volta a forma di cupola' i 'ammasso di rocce eruttive a forma di cupola'), te kao anatomski termin u izrazu *domo pleurico* (ili *cupola pleurica*) 'la parte della pleura situato sopra l'apice del polmone'. Sabatini i Coletti (*DISC*, 1997, 791) sužavaju prvo značenje koje smo naveli na 'cavità in cui si raccoglie il petrolio'.

4.7. Budući da engleski *dome* može biti sve što je poluokruglasto,⁶² glagol *to dome* kad je prijelazan znači 'pokriti kupolom, nadsvoditi' i 'uobliti', a kao neprelazan 'nateći, napuhati se, izbočiti se'.

Vrlo lako dolazi do prijenosa značenja, pogotovo u žargonu. Govoreći o stvaranju sinonima zahvaljujući metafori, Ullmann (1952, 185) zapaža: »Les exemples les plus frappants du phénomène ont été relevés dans l'argot, c'est-à-dire dans le milieu linguistique où l'expressivité verbale s'affirme avec le maximum de liberté et d'intensité«.

Zato nas ne čudi što u američkom slengu nalazimo vrlo slikovite metafore. Primjerice, riječ *dome* toliko je uobičajena u značenju 'glava', da je zabilježena i u općem jednosveščanom rječniku (*Webster's New*, 1976, 416; Filipović 1998, 313). Izraz *double dome* ('intelektualac', 'dobro odgojena osoba') temelji se na istom prijenosu značenja, a isto tako i *double domed* (u pridj. funkciji 'intelektu-

⁶⁰ Usp. Sachs – Villatte, 1983, 300. Isti rječnik prevodi fr. *dôme de verdure* – njem. *Laubdach*, a geološki izraz *dôme de sel* – njem. *Salzstock*, *Salzdom* ili *Salzhorst*. Usp. tal. *duomo* ili *domo salino* (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 594). Robert (1977, 566) bilježi izraz *un dôme de feuillages*.

⁶¹ Usp. Robert, *l.c.*; Littré (1962, str. 1797) navodi *le dôme des cieux* 'la voûte céleste'. Spomenuli smo i za tal. preneseno značenje 'la volta del cielo' (§ 3.5.).

⁶² *Webster's New*, 1976, 416: »any dome-shaped structure or object«.

alan'). Naime, kao što tumače Wentworth i Flexner u svom rječniku američkog slenga (1975, 158), visoko čelo općenito se smatra oznakom inteligencije.

4.8. Od imenice *dome* 'kupola' u engleskom su izvedeni pridjevi *dome*, *domical*, *domy* ili *domey*, *domal*. Denominalni pridjev *domal* (hrv. *domalni*) jezikoslovni je termin kojemu je istoznačnica *cacuminal*.⁶³ Kakuminalni ili retrofleksni su oni glasovi »pri artikulaciji kojih se vrh jezika posunovraća prema nepčanom luku«. ⁶⁴

5. RIJEČI KOJE SADRŽE ETIMON *dom-*: OD LATINSKOG DO MODERNIH JEZIKA

5.1. U klasičnom latinskom brojne riječi sadržavaju etimon *dom-*. Prenosimo iz Divkovičeva rječnika (1980, 330-1): osim imenice *domus*, postoji pridjev *domesticus* i od njega izveden prilog *domesticatim* ('po kućama'), glagol *domare*, a od njega imenice *domitor* (rjeđe *domator*) i *domitrix*, te pridjev *domabilis*. Nadalje, tu su imenice *dominus* i *domina*, a od *dominus* su izvedeni pridjev *dominicus*, glagol *dominari* i imenica *dominium*. Od *dominari* su izvedene imenice *dominatio*, *dominator* i *dominatrix*. *Domicilium* je složenica od *domus* i osnove glagola *colere* 'stanovati'.⁶⁵ U pjesničkom jeziku može se naći složenica koja se odnosi na puža – od *domus* i *portare* – *domiporta* 'kućonoša'.

5.2. U modernim jezicima mahom prepoznajemo klasičnolatinske ili vulgarnolatinske riječi etimona *dom-*, ali i kasnije nastale latinizme. Temeljnu leksičku sastavnicu romanskih jezika sačinjavaju riječi pučkoga latinskoga, iz kojega su ti jezici i nastali. No, ne smijemo zaboraviti ni druge jezike, prije svega engleski.

Imenice *domatore* i *maggiordomo* prešle su u talijanski iz kasnoga latinskoga, a isto vrijedi i za glagol *dominare* (klas. lat. *dominari*). Već smo spomenuli da je imenica *domenica* nastala od izraza *Dominica dies* u crkvenom latinskom elipsom i poimeničenjem pridjeva.⁶⁶ Iz latinskoga potječe i francuska riječ *donjon* ('glavna kula'), koju nalazimo i u engleskom (*donjon*, *dungeon*),⁶⁷ njemačkom i švedskom.

Talijanski je iz srednjovjekovnog latinskoga preuzeo imenicu *condomino* 'suvlasnik' i *condominio* 'suvlasništvo'. I astrološki termin *domificare* u talijanskom je učena riječ, preuzeta iz srednjovjekovnog latinskoga. Nalazimo je i u drugim

⁶³ Usp. *Webster's New, l.c.*

⁶⁴ Usp. Simeon, 1969, I, 259 (s. v. *domalni*). Cit. Iz Simeon, II, 289 (s. v. *retrofleksan*).

⁶⁵ Usp. Migliorini – Duro, 1950, 181.

⁶⁶ Usp. i u nastavku § 6.2.1.

⁶⁷ Usp. Greimas, 1997, 183. Robert, 1977, 586: *fr. donjon* < *lat. pop. *dominio*. Isto i Dubois et al., 1997, 232. *Webster's Third*, 1976, 701: *engl. dungeon* < ME *donjon*, *dongeoun*, *dungeon* < MF *donjon* < ML *dominion-*, *dominio*. *Webster's New* (1976, 433) pomišlja na franačko podrijetlo: *engl. dungeon* < ME *dongoun* < *Of. donjon*, *prob. < Frank. dungjo*, *earth-covered cellar for storing fruits*.

jezicima, npr. u engleskom, gdje glasi *domify* (*Webster's Third*, 1976, 671). Značenje joj je 'suddividere la sfera celeste in case'. Od toga glagola izvedena je deverbalna imenica, tal. *domificazione* 'suddivisione della sfera celeste in dodici case' (*DISC*, 1997, 790).

5.3. Engleski glagol *domesticate* ('pripitomiti, ukrotiti') izveden je iz srednjovjekovnog latinskoga *domesticatus*, participa prošloga glagola *domesticare*.⁶⁸ Naime, riječi koje sadržavaju etimon *dom-* vrlo često služe kao osnova novim izvedenicama i složenicama.

5.3.1. Kao primjer derivacije u romanskom jeziku uz pomoć prefiksa možemo navesti francuski denominalni glagol *endimancher* 'revêtir des habits du dimanche, mettre une toilette plus soignée que d'habitude', koji se sastoji od prefiksa *en-* i imenice *dimanche* (*masc.*) 'nedjelja' < crkv. lat. *dies Dominicus* (Robert, 1977, 639). I u španjolskom postoji glagol istoga značenja *endomingarse*.

Španjolski denominalni glagol *adamarse* ('adelgazarse el hombre', 'hacerse delicado de facciones o modales como la mujer') izveden je uz dodatak prefiksa *a-* iz imenice *dama* < fr. *dame* < lat. *domina* (*VOX*, 1967, 33).

5.3.2. Za razliku od latinizma *domificare*, koji sadrži latinsku osnovu *dom-* 'kuća', kao i izvedenice *domismo* i *domotica*, o kojima će biti riječ u nastavku, u njemačkoj složenici *Dompfaff* uočavamo njemačku riječ *Dom* 'katedrala'. Drugi dio složenice je *Pfaffe* 'svećenik, pop' (od grčkoga *πάπας* 'otac'). U doslovnom značenju riječ *Dompfaff* ('svećenik stolne crkve, kanonik') u pravilu se ne spominje, nego se umjesto nje koriste *Domgeistlicher*, *Domherr* i *Domkapitular*.⁶⁹ Danas je to uobičajen naziv za pticu zimovku (*Pyrrhula pyrrhula*), a sinonim mu je *Gimpel*.

Zimovka je ptica pjevica kratka kljuna, crno-sive boje, a u mužjaka je crven truh. U njemačkom je dobila metaforičko ime *Dompfaff*, »nach dem schwarzen Gefieder des Männchens, das mit dem Ornat eines Domgeistlichen verglichen wird«. ⁷⁰

Ovakva metaforika u ornitonimiji relativno je česta. Priličan broj naziva za ptice nastao je upravo prijenosom značenja svećenik → ptica⁷¹ zbog neke slič-

⁶⁸ Sufiks *-ate* nalazimo u engleskim glagolima izvedenim iz participa prošloga latinskih glagola na *-are*, odnosno francuskih na *-er* (*The Oxford Dictionary*, 1996, 59).

⁶⁹ Samo Šamšalović (1964) navodi značenje 'svećenik stolne crkve'. Ostali konzultirani rječnici bilježe *Dompfaff* samo kao ornitonim: *Meyers* (1898, s. v. *Dompfaffe*), *Hurm* (1978), *Dizionario Sansoni* (1982), *Wahrig* (1981 i 1997), *Brockhaus Wahrig* (1981), *Duden Deutsches* (1996).

⁷⁰ Navedeno iz *Duden Deutsches*, 1996, 356. Prenosimo i podrobno tumačenje iz *Brockhaus Wahrig*, 1981, 362: »nach der schwarzen Färbung des Kopfes und der karminroten Brust«, i manje podrobno iz *Wahrig*, 1997, 369: »benannt nach seiner schwarzen Kappe«.

⁷¹ Usp. Filipi, 1994, 148, 269. Isti se postupak koristi za denominaciju riba, posebno onih koje imaju na glavi kukmicu, i rakova. Za ribe usp. Vinja, 1986, §§ 3.5.4.1., 7.6.1., 27.2.4., 27.2.4.1., 29.1.3.3., 30.8.1., 31.2.2.1. Za rakove usp. *id.*, § 38.3.2.

nosti u izgledu, jer crkveni ljudi nose karakterističnu odjeću. Talijanski naziv za zimovku je *ciuffolotto*, a prema Zingarelliju (1963, 1006) jedan od mogućih sinonima mu je *monachino*, koji se temelji na istom semantizmu.⁷² U portugalskom, uz onomatopejski ornitonim *pisco-chirleiro*, postoji i naziv *cardeal* (tj. 'kardinal'), a ova ptica »de plumagem vermelha, pouco comum em Portugal«, koja je doista mnogo češća u Njemačkoj, može se zvati i adaptiranom njemačkom riječju *dom-fafe* (Almeida Costa, 1997, str. 1404 i 630).

Spomenuti prijenos značenja veoma je čest u nazivima jadranske faune. Upozoravajući nas da je takva metafora neobično produktivna u romanskim jezicima na svim područjima denominacije, Vinja spominje i hrvatske ihtionime *fratar*, *pop*, *popić*, *pope*, *popina*, *biskup*.⁷³

Metaforički naziv za pticu zimovku ('kanonik'), koji smo uočili u njemačkom (*Dompfaff*), nalazimo i u drugim germanskim jezicima: danski *dompap*, norveški *dompapp*, švedski *domherre*.⁷⁴

5.3.3. Zanimljivo je spomenuti moderne latinizme u kojima razabiremo latinsku osnovu *dom-*. U Robertovu rječniku (1996, 584) nalazimo stručnu riječ *domisme*, izvedenicu od *domus* 'kuća', koja je u francuskom prvi put registrirana 1960. godine. Značenje joj je 'science de construction et de l' aménagement de l' habitation'.

5.3.4. *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 584) bilježi tvorbu nastalu u najnovije vrijeme, *domotica* 'scienza che si occupa delle applicazioni dell' informatica e dell' elettronica all' abitazione'. Taj se naziv sastoji od latinske riječi *domus* 'kuća' i završnog dijela riječi (*informa*)tica. U francuskom glasi *domotique*, a prema Robertu (1996, 675) prvi put je zabilježena 1982. godine.⁷⁵

5.3.5. Talijanska izvedenica *donnismo* nastala je prije dvadesetak godina. Naime, ta riječ označava 'movimento sorto alla fine degli anni settanta in contrapposizione polemica al femminismo, che interpreta il rapporto uomo – donna in chiave di scambio e non di antagonismo' (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 585).

⁷² Høybye (1979, 92) navodi i naziv *monachina*. *DISC* (1997, 489): *ciuffolotto, monachino, borgognone*.

⁷³ Usp. Vinja, 1986, str. 17, bilj. 77 i § 31.2.2.1. Hirtz (1956, 319) uz hrv. ihtionim *pop* (*Sargus vulgaris*) tumači: »Pop zove se zato, jer ima crni kolet na repu i glavi«. Vinja u već navedenoj bilješci br. 77 upućuje na A. Hengstler, *Geistlicher, Mönch und Nonne im Spiegel der volkstümlichen romanischen Namengebung*, Tübingen, 1934. Usp i hrv. *dumna, duvna* 'smrekova prelja' ovdje u § 6.14.

⁷⁴ Osnovno značenje švedskoga *domherre* je 'kanonik'. Njemački *Domherr*, kao i danski *domherre*, znači samo 'kanonik' (ornitonimi su njem. *Dompfaff* i danski *dompap*). U slov. i hrv. *gospod* i *gospodin* također je uobičajena denominacija za svećenika (usp. Filipi, 1994, 148). Sinonim za 'zimovku' u švedskom je *småfågeln* (*Svensk-kroatiskt*, 1994, 90).

⁷⁵ Robert (1996, 675): *domotique* 'ensemble des techniques de gestion automatisée, appliquées à l' habitation (confort, sécurité, communication)'.

Riječ *donnismo* izvedena je iz *donna* (< lat. *domina*) uz dodatak sufiksa *-ismo*, »che forma sostantivi indicanti dottrine, tendenze, movimenti politici, religiosi o sociali, filosofici, artistico-letterari ecc.« (*DISC*, 1997, 1334). Postoji i pridjev *donnista* 'di, relativo a donnismo'.

5.3.6. Talijanski se osobito odlikuje alteracijom, kojom se imenici modificira značenje u smislu uvećavanja, umanjivanja, pogoršavanja, ublažavanja i drugih nijansi koje odražavaju našu prosudbu i emotivno stajalište.⁷⁶ Pogledamo li imenicu *donna*, u Zingarellijevu rječniku (1963, 424) naći ćemo dvadeset alterativa,⁷⁷ a od izvedenica imenice *donnaio*, *donnaiuolo* 'chi va troppo dietro a donne' (hrv. *ženskar*), *donneria* 'condizione e abitudine donnesca', *donneto* 'quantità, ceto di donne' i *donnicciolata* 'pettegolezza' (izv. od alterativa *donnicciola*), glagole *donneare*, *donneiare* ('servir donne, corteggiar donne') i *donneggiare* ('far da padrona'), pridjev *donnesco* ('appartenente a donna, da donna') i prilog *donnescamente*. Postoji i složenica šaljiva značenja *donnicida* 'uccisore di donna'.

5.3.7. Klaić (1988, 319) bilježi zanimljivu tvorbu A. G. Matoša, *dominissimus*, »za oznaku veoma velikog gospodina, 'gospodina nad gospodom', za nekoga kome u gospodstvu nema premca«. Dakle, naš se književnik poslužio latinskim sufiksom za superlativ i elativ (*-issimus*), da bi pojačao značenje imenice *dominus*.

Takve denominalne elative nalazimo i u talijanskom jeziku (npr. *campionissimo*, *partitissima*, *occasionissima*).⁷⁸ Dardano i Trifone (1995, 252) smatraju da je to »un modo di esprimersi piuttosto affettato«.

5.3.8. Na prvi pogled može nam se učiniti neobičnom engleska riječ *dondom*. No, ta denominalna imenica normalno je izvedena od engleske imenice *don* (<

⁷⁶ Ullmann u poglavlju *Le français, langue de l' arbitraire* (1952, 128): »Le français doit avoir recours à des adjectifs indépendants là où l' italien se sert de suffixes augmentatifs, diminutifs, péjoratifs, etc.« Usp. i *idem*, 1967, 211.

⁷⁷ *Donnacchera*, spr. 'donna del volgo, donnaccola'; *donnaccia* 'donna di animo cattivo, abbietta, impudente, screanzata, molto sguaiata'; *donnacola* 'donna volgare, plebea', 'pettegola'; *donna-rella*, spr.; *donnetta* 'donna piccola, graziosa, a modo, di giudizio, di garbo', 'giovinetta', 'donna da poco, frivola, donnicciuola'; *donnettaccia*, spr. 'donnaccia'; *donnettina*, dm. vez. 'donna piccola, graziosa, molto a modo'; *donnettuccia*, spr.; *donniccioluccia*, dm. di *donnicciuola*; molto spr.; *donnicciuola* 'donna da poco', 'donna semplice, di umile condizione'; *donnicina* 'donna debole, umile', 'donna, donnetta'; *donnina*, dm. vez., 'donna a modo, graziosa', 'fanciulla assennata come donna'; *donnino* 'giovanetta che ha senno e maniere di donna'; *donnona*, acc. 'donna grossa, o grande, e sformata'; *donnone* 'donna grande, pezzo di donna'; *donnotta* 'donna piuttosto grossa e robusta, piacente'; *donnuccia*, dm. 'donna da poco, o umile o meschina'; *donnucciaccia*, peg. spr. 'donna da poco e cattiva'; *donnuccina* 'piccola donnuccia'; *donnucola*, spr. 'donna da poco o nulla, povera' (Zingarelli, 1963, 424).

⁷⁸ Tekavčić (1972, § 643): »A dispetto della sua origine letteraria, l' elativo è oggi molto popolare e si applica non solo agli aggettivi, ma anche ad altre categorie di parole, persino a locuzioni«.

lat. *dominus*) koja znači ‘a head, tutor, or fellow in an English university’ i ‘college or university teacher’,⁷⁹ uz dodatak sufiksa *-dom*, koji označava čast ili službu. Izvedenica *dondom* znači ‘the office or position of an academic don’.

5.3.9. Naziv za velebilje, tal. *belladonna*, složenica je od pridjeva *bella* i imenice *donna*. Prihvaćena je kao znanstveni termin (*Atropa belladonna*), a nalazi-mo je i u drugim jezicima: fr. *belladone*, šp. *belladona*, engl. *belladonna*, njem. *Belladonna*, port. i hrv. *beladona*.

Etimolozi objašnjavaju da naziv potječe odatle što se velebilje koristilo kao kozmetičko sredstvo (*Webster's Third*, 1976, 200). Wahrig (1981, 621) podrobno objašnjava: »weil der in die Augen geträufelte Extrakt die Pupillen weitert u. dem Augapfel ein interessantes Aussehen gibt«. Neki uz takva obješnjenja oprezno dodaju “možda”.⁸⁰

Drugi smatraju da je to paretimološka iskrivljenica od srednjovjekovne latinske riječi *bladona*, koja je vjerojatno preuzeta iz galskoga (*Webster's New*, 1976, 129), ili opet sa zadržkom pišu: »Prob. trasformazione per etimologia popolare del gall. *bladona*« (Migliorini – Duro, 1952, 61). No, neosporno je da je bilo na tvorbu bilo na iskrivljenje ovoga fitonima utjecala činjenica da se sredstvo dobiveno od velebilja rabilo u kozmetici, kao što se i danas u medicini rabi atropin za širenje zjenica.

Sabatini i Coletti (*DISC*, 1997, 273) bilježe i kemijski naziv *belladonnina*, izveden iz imenice *belladonna* dodatkom sufiksa *-ina*, koji u kemijskoj terminologiji služi za tvorbu naziva mnogih organskih spojeva. Značenje izvedenice je ‘atropina, scopolamina o altro alcaloide contenuto nelle foglie della belladonna e utilizzato per diversi preparati farmaceutici’ (*ib.*)

5.4. Talijanskim eufemističkim uzvikom *diamine* izražava se čuđenje, nestrpljenje, zgražanje i slično (npr. *diamine, quant' è grande!*). Koristi se i kao energičan potvrdni odgovor (npr. *diamine se l'ho visto!; la conosci? – Diamine!*), a može i pojačavati upitne zamjenice i priloge (npr. *che diamine vogliono?*).

Devoto i Oli (1971, 686) tumače da je riječ *diamine* nastala križanjem latinskoga *dia(bole)* i *(do)mine*. No, s obzirom da taj uzvik postoji tek od 17. stoljeća (prema rječniku *DISC*), smatramo da je točnije govoriti o talijanskoj riječi *diavolo*, a ne o latinskom vokativu *diabole*. Tako doista i postupa većina talijanskih leksikografa (usp. npr. *Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 529). De Felice i Duro (1974, 581) kažu da je *diamine* »esclamazione molto frequente nell'uso fam.

⁷⁹ *Webster's Third* (1976, 672) navodi rečenicu Virginije Woolf: »she didn't want to be a don's wife and live in Oxford forever«. Browne et alii (1998, 76) bilježe englesku riječ *don* kao lažni par talijanskoga *don*, te objašnjavaju da je u engleskom *don* ('docente universitario') »termine usato soltanto a Oxford e a Cambridge«.

⁸⁰ Almeida Costa (1997, 255): »talvez por dela se extrafrem cosméticos«. Usp. i *DISC*, 1997, 273.

(come forma eufemistica di *diavolo*)«. Dakle, uzvik *diamine* je »alterazione eufemistica di *diavolo* per incrocio con *domine* 'domineddio'« (DISC, 1997, 711). U ovom posljednjem fiksiran je latinski vokativ (o čemu v. u nastavku).

Obje riječi, *diavolo* i *domine*, neosporno predstavljaju jezični tabu. Govoreći o takvim riječima, Ullmann (1952, 262) uočava: »Il suffit souvent de changer quelque peu la substance phonique du mot pour échapper au tabou«. Između ostalih primjera navodi fr. *diantre* (umjesto *diable*) i brojne francuske kletve u kojima *-bleu* stoji umjesto *Dieu*.⁸¹ Spomenuti talijanski uzvik *diamine* osobito je zanimljiv jer u njemu razabiremo riječi *diavolo* i *domine*. »Pour échapper au tabou« imenici *diavolo* izostavljen je drugi dio, a riječi *domine* izostavljen je prvi dio: obje riječi su prisutne, a ipak se nijedna ne izgovara u potpunosti.

Riječ *domine* – zapravo njezin preostali dio (*do*)*mine* – još je bolje "maskirana" u sinonimnom uzviku *diacine*,⁸² koji je zapravo modifikacija prethodnoga. Isto možemo kazati i za arhaizam *diamici*, što ga nalazimo u starijem izdanju Zingarellijeva rječnika (1963, 371). Postoji i šaljivi eufemistički uzvik *diancine*,⁸³ koji se epentezom fonema /n/ još više udaljio od sastavnica *diavolo* i *domine*, koje su dale oblik *diacine*. Sabatini i Coletti (DISC, 1997, 711) tumače da je *diancine* nastalo križanjem eufemističkih uzvika *diamine* i *perdinci*. *Perdinci* je »alteraz. eufemistica di perdio« (id., str. 1873). Po ovom tumačenju proizlazi da je *diacine* moglo nastati od *diancine* ispuštanjem fonema /n/.

5.5. U mnogim posuđenicama iz modernih jezika prepoznajemo etimon *dom-*. Primjerice, francuski glagol *dominer* preuzet je u nizozemski (*domineren*), a odatle u engleski (*domineer*), gdje znači 'grubo vladati, tiranizirati',⁸⁴ za razliku od *dominate*, engleske izvedenice od latinskog participa prošloga glagola *dominari*, koji znači 'vladati, dominirati'. I u hrvatskom je *dominirati* posuđenica, a sufiks *-irati* upućuje nas da je preuzeta iz njemačkoga (*dominieren*).

Francusku riječ *dame* 'gospođa' (< lat. *domina*) nalazimo u mnogim jezicima: tal., hrv., španj. *dama*, danski *dame*, njem. *Dame*, šved. *dam*. *Domino*, naziv za krabulju, u talijanskom je posuđenica iz francuskoga, no kao ime igre *domino* je u francuskom talijanizam (o čemu v. u nastavku).

U talijanskom uz riječ *dominio* (< lat. *dominium*) 'gospodstvo, svojina, posjed, područje', i *demanio* 'državno dobro ili imanje', posuđenicu iz staro-

⁸¹ Usp. i Ullmann, 1967, 333. R. Menéndez Pidal primjećuje za španjolski u predgovoru rječnika *VOX* (1967, XXVI): »Eufemismo de tabú tenemos también cuando, por no nombrar al 'demonio' o al 'diablo', se dice *demontre*, *demonche*, *demongo* (me consta su uso en Asturias y en Andalucía), *diantre*, *diañe* (en León), *diaño* (en Asturias)«.

⁸² Usp. Zingarelli, 1963, 369; DISC, 1997, 707. U mletačkom ekvivalentan eufemistički uzvik glasi *diàmberne* (Rosamani, 1958, 306; Miotto, 1984, 68; Doria, 1987, 199).

⁸³ Usp. De Felice – Duro, 1974, 581; *Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 529.

⁸⁴ Usp. *Webster's New*, 1976, 417; *The Oxford Dictionary*, 1996, 283. Engl. *-eer* < nizoz. *-eeren* < fr. *-er* < lat. *-are* (id., 302).

francuskoga (starofr. *demaine* < lat. *dominium*),⁸⁵ postoji i *dominion* (*Webster's New*, 1976, 417: engl. < ME. *dominioun* < ML. *dominio*). Ova riječ, preuzeta iz engleskoga, posuđena je samo u značenju koje se tiče britanskog kolonijalnoga carstva, a nalazimo je i u mnogim drugim jezicima, npr. u francuskom, njemačkom, švedskom, hrvatskom. U turskom je prilagođena u *dominyon* (*İngilizce-Türkçe*, 1974, 282). Španjolski u tom značenju upotrebljava svoju riječ *dominio* (npr. *los dominios británicos*), a isto tako i portugalski *domínio*.

Francuska imenica muškoga roda *le domaine* (< starofr. *demaine*) u njemačkom postaje ženskoga roda (*die Domäne*). Odatle je prešla u hrvatski, pa je i naša riječ *domena* ženskoga roda. Za razliku od hrvatskoga, srpski je tu riječ preuzeo iz francuskoga, zadržavajući muški rod, *domen* (Brodnjak, 1993, 97).

6. *Dominus, domina* – OD STAROG RIMA DO DANAS

6.1. Značenje riječi se mijenja, bilo u jeziku kojemu one izvorno pripadaju, bilo prilikom jezičnog posuđivanja, ili poslije u jeziku primatelju, gdje se posuđenice ponašaju kao bilo koja druga domaća riječ. Spomenuli smo semantičke promjene talijanskoga *meneghino* (§ 1.8.), njemačke složenice *Dompfaff* (§ 5.3.2.), kao i promjenu značenja engleskoga glagola *domineer* u odnosu na jezik davatelj nizozemski (§ 5.5). Sad ćemo navesti nekoliko primjera kako imenice *dominus* i *domina* doživljavaju semantičke promjene ovisno o tome što jezik u određenom trenutku želi njima izraziti.

6.2. Latinska riječ *dominus* (< *domonos) 'gospodar' u rimskom pravu označavala je oca obitelji (*pater familias*), vlasnika cjelokupne imovine, gospodara života i smrti (*dominus vitae et necis*) njemu podređenih osoba.⁸⁶ Po uzoru na grčki *κύριος*, i latinski *dominus* je naziv za neke bogove, kojim se ističe njihova moć i vlast, a po istočnjačkom uzoru i rimski se carevi počinju nazivati tim imenom. Dioklecijan je odredio da caru pripada naslov *dominus*, a kako kršćani isprva nisu htjeli tako oslovljivati cara, i to je bio razlog za progone. U feudalno je doba *dominus* bio vladar ili plemić. U katoličkoj liturgiji istoznačnice su mu riječi *Gospodin, Isus, Bog*.

6.2.1. Kao naziv za Boga, *Dominus* ('Gospodin, Gospod') poznati je semantički kalk grčke imenice *κύριος*, koja »traduit le substitut hébraïque du nom interdit Jahweh« (Meillet, 1938, 40). Pod utjecajem hebrejskoga, gdje je Jahvino ime predstavljalo tabu, grčka riječ kojoj je osnovno značenje 'gospodin' dobila je

⁸⁵ Usp. Robert, 1974, 565; Migliorini – Duro, 1950, 161; *DISC*, 1997, 682.

⁸⁶ Usp. natuknicu *dominus* u *Općoj enciklopediji* (1977, 382); Devoto – Oli, 1967, 838; *Hrvatski opći leksikon*, 1996, 210.

novo značenje.⁸⁷ Latinski je slijedio primjer grčkoga, a za latinskim su se poveli svi moderni jezici (rum. *Domn*,⁸⁸ tal. *Signore*, fr. *Seigneur*, šp. *Señor*, nj. *Herr*, engl. *Lord*, hrv. *Gospodin* itd.).

Isto tako, grčki denominalni pridjev *κυριακός*, koji u Novom zavjetu znači 'koji se tiče Gospoda, Gospodnji, svet' (Senc, 1910, 547), na latinski se prevodi ekvivalentnom izvedenicom *Dominicus*. Već spomenuti izraz odnosno riječ *Dominica* (*dies*) 'dan Gospodnji, nedjelja' kalk je grčkoga *ἡ κυριακή (ἡμέρα)*.⁸⁹

6.2.2. U talijanskom pravnom nazivlju latinska riječ *dominus* ima značenje 'magistrato o inquirente o chiunque abbia il compito o il potere di decidere un procedimento, condurre un' indagine e sim.' (*DISC*, 1997, 791), odnosno 'titolare di un affare di un ufficio e sim.' (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 584). U engleskom je *dominus litis* 'a male client in a law case', a *domina litis* 'a female client in a law case' (*Webster's Third*, 1976, 672, 671).

Klaić (1988, 318) bilježi oblik prilagođen hrvatskom jeziku, *domin* ('titula nekadašnjeg seoskog ili gradskog bilježnika'). Ta se zastarjelica rijetko javlja i kao svećenički naslov (*ib.*; Anić – Goldstein, 1999, 320).

6.3. Od latinskog izraza *Dominus tecum* u portugalskom je nastao uzvik *domisteco!* 'Deus te salve!' (Almeida Costa, 1997, 630).

Latinska riječ *Dominus* ili *dominus* često se izgovarala u vokativu, pa nije čudo što oblik *domine* prepoznajemo u nekoliko riječi iz suvremenih jezika. Već smo govorili o talijanskom uzviku *diamine*, koji je rezultat križanja (*diavolo X domine*).

6.3.1. Uzvik *domine* danas se u talijanskom čuje samo u upitima poput *dove domine sono le mie chiavi?*, dok je nekoć imenica *domine* značila 'Signore, Dio, padrone' i 'prete, sacerdote, abate' (*DISC*, 1997, 791).

U španjolskom *dómine* označava učitelja latinske gramatike ili učitelja koji se služi zastarjelim matodama (*VOX*, 1967, 636). To je ujedno i prezrivi naziv za mudrijaša, pametnjakovića koji se gradi učiteljem (Vinja – Musanić, 1971, 380).

6.3.2. Od latinskog vokativa *Domine Deus* ('*Gospode Bože*') nastala je talijanska imenica *Domineddio* ('Dio, Signore, Iddio'). Njezina se uporaba u naše vrijeme svela samo na pojedine izraze iz familijarnog jezika: *che D. lo aiuti!*, *lo sa D.*, *sarà quello che D. vuole* (De Felice – Duro, 1974, 637; *DISC*, 1997, 791).

⁸⁷ Usp. Ullmann, 1967, 265, 326.

⁸⁸ Tiktin (1911, 561) navodi kao ekvivalent ovoj rumunjskoj riječi njem. *Herr* uz izričito objašnjenje: »von Gott, in Übersetzungen für gr. *κύριος*«. Panovf (1978, 155) bilježi da je rumunjskomu *Domnul* (engl. *the Lord*) sinonim *Dumnezeu* (v. *id.*, 160). Usp. tal. *Domineddio*.

⁸⁹ Usp. *DISC*, 1997, 790, a za grčki i Senc, 1910, 547.

U šaljivom tonu *domineddio*, pisano malim početnim slovom, sinoniman je imenici *padreterno*, te znači 'persona che vuole comandare, dirigere ogni cosa': *lì dentro è d., è arrivato domineddio!* (*DISC, l.c.*).

U rumunjskom rječniku stoji da *Dumnezeu* znači 'Gospodin, Bog' (Panovf, 1978, 160), kao nekoć u talijanskom.

6.3.3. Latinski vokativ prepoznamo i u nizozemskoj riječi *dominee* 'protestantski svećenik' (Schneider, 1978, 98). Engleski *dominie* u Sjedinjenim Američkim Državama ima značenje 'pastor Nizozemske reformirane crkve', u Škotskoj 'učitelj', a u razgovornom jeziku 'bilo koji pastor ili svećenik' (*Webster's New*, 1976, 417).⁹⁰

6.4. Riječ *domino* u francuskom je početkom 15. stoljeća označavala topli plašt s kapuljačom kojim su se zimi zaogrtali svećenici. Bio je to šaljiv naziv nastao elipsom izraza *benedicamus Domino* (Hope, 1971, 392). Poslije se tim imenom nazivao plašt za krabuljni ples, a zatim i sama krabulja (početkom 18. st.). Taj galicizam prihvaćen je u druge jezike (npr. talijanski, španjolski, engleski, njemački, švedski, danski, hrvatski, turski).

U 18. stoljeću igri koja je konačan oblik dobila u Italiji, također je nadjenuto ime *domino*, »probably from the appearance of the domino, which resembles a mask« (*id.*, 490). Hope bilježi da je u starim izdanjima Panzinijeva rječnika zabilježena anegdota po kojoj naziv za igru potječe od već spomenute formule *benedicamus Domino*, upravo kao i naziv za plašt. Navodno je te riječi izgovarao redovnik iz Montecassina koji je izmislio igru *domino* da ubije dosadu. Dakako, ima i drugačijih tumačenja, na kojima se ovdje nećemo zadržavati.

Ovaj talijanizam prešao je u francuski, iz kojega je riječ *domino* u prije spomenutim značenjima posuđena u talijanski. Preuzimajući igru, drugi su narodi preuzeli i naziv, te ga nalazimo i u drugim jezicima (npr. u engleskom, njemačkom, švedskom, danskom, nizozemskom, hrvatskom, turskom).

U španjolskom *dominó* i *dómino* znače 'domino igra', a *dominó* i 'krabuljni plašt' (*VOX*, 1967, 637). Po naglasku *dominó* zaključujemo da je to još neprilagođeni galicizam. Valja reći da *DISC* bilježi i za talijanski u 18. st. *dominò* ('plašt krabulje', 'osoba koja taj plašt nosi'), ali i u 19. st. kao naziv za igru. U njemačkom postoji razlika u rodu: *der Domino* i *das Domino* (*das Dominospiel*).

Engleski *dominoes* (pl., s glagolom u sg.) označuje igru, a *domino* (sg.) pločicu *domina*. U hrvatskom se u ovom posljednjem značenju javlja *domina* (sinonim *domino*, Anić – Goldstein, 1999, 320). Ženski rod imenice *domina* vjerojatno dugujemo značenjskoj analogiji s imenicom *pločica*. Kao naziv za igru

⁹⁰ U engleskom je *domine* zastarjelo kao naziv iz poštovanja za učitelja, a nekoć je to bio i naziv za pastora Nizozemske reformirane crkve (usp. *Webster's Third*, 1976, 672).

u hrvatskom se navodi i oblik u ženskom rodu množine *domine* (*Rječnik dviju Matica*, 1967, 543; Benešić, 1986, 369).

Zanimljivo je da u nizozemskom glagol *dominieren*, osim 'dominirati' znači i 'igrati domino' (Visser et al., 1996, 88).

Wentworth (1975, 155) bilježi da je u američkom slengu *domino* pogrdan naziv za crnca, osobito veoma tamne puti, na kojemu se posebno ističu bijeli zubi i bjeloočnice. Plural *dominoes* istoznačan je imenici *teeth* ('zubi'), a *domino* znači i 'kocka šećera u obliku pločice domina' i 'kocka za igru' (*ib.*).

6.5. Etimologija riječi *dundo*, *dondo* ('stric, ujak, tetak') dugo nije bila objašnjena na zadovoljavajući način. U Rječniku Akademije (II, 888) Budmani tumači: »kao da postaje djetinjstvom udvajanjem sloga *dun*«. Skok (II, 523-4) izvodi *dundo* od *nonno*, disimilacijom *nn* > *nd* i reduplikacijom karakterističnom za riječi onomatopetskog podrijetla. No, na kraju Skokova rječničkoga članka dopisano je u uglatim zagradama: »ili *dundo* zbog *d-* < *dominus*, Vinja«. Naime, Vinja (1957, 257-8; 1998, 136) tumači da je *dundo* nastalo iz *donno* (< *dominus*), obrazlažući da takvo izvođenje ne pričinjava fonetske poteškoće na koje nailazimo pri izvođenju iz *nonno*.⁹¹ Osim strica, ujaka i tetka *dundo* označava i svaku odraslu mušku osobu, što se slaže sa semantizmom lat. riječi *dominus*, odnosno njezina tal. refleksa *donno*, a ne riječi *nono*, koja u Dalmaciji znači isključivo 'očev ili majčin otac'.

Kao potkrepu ispravnosti ovog objašnjenja možemo navesti da Rosamani (1959, 327) bilježi lik *dondula* za *donnola* (< *domnula*) 'lasica'. Vinja potvrđuje izvođenje *dominus* > *donno* > *dundo* ihtionimom *dundica* (*Coris julis/C. giofredi*). Ova živopisna ribica posvuda se naziva imenima koja se temelje na semu 'gospod(ic)a', pa je očigledno da je *dundica* deminutivni lik ženskoga roda za muški rod *dundo*.⁹² Da je lik *dundo* nastavljaio *nonnus*, a ne *dominus*, ova ribica, »formosissimus piscis Europaeorum« (Linné), nikada ne bi nosila ime *dundica*, »jer se ihtionimi sa semantizmom 'baba, nona' pridaju neuglednim i bezvrijednim vrstama« (Vinja, 1998, 136).

6.6. Talijanska riječ *donno* 'gospodin, gospodar', danas arhaizam, nastala je sinkopiranjem klasičnolatinskoga *dominus* i asimilacijom *mn* > *nn*. Njezin skraćeni oblik, *don*, naslov je koji u južnoj Italiji stoji ispred svih muških imena, kao nekoć u cijeloj Italiji, po uzoru na španjolski. Od Rima prema sjeveru uporaba naslova *don* ograničava se samo na svećenike, a stoji i ispred prezimena (Zingarelli, 1963, 423).

⁹¹ Vinja (1957, 257; 1998, 136) upozorava na izvanrednu rijetkost dvaju disimilativnih tipova koje pretpostavlja Skok (*-nn-* → *-nd-* i *n - n* → *d - n*), od kojih je drugi potpuno usamljen.

⁹² Usp. i Vinja, 1986, § 5.3.1.1.

Pojedine redovnike, primjerice benediktince i kartuzijance, u španjolskom, talijanskom i francuskom oslovljava se sa *dom*. U hrvatskom *don*, *dom*, *dum* ili *dun* stoji ispred imena katoličkih svećenika. Rječnik Akademije (II, 886) bilježi i hipokoristik *dumo* 'svećenik, fratar, župnik', koji je danas arhaizam (Anić – Goldstein, 1999, 321). Dok su *don* i *dom* u hrvatskom talijanizmi, *dum*, *dun* i *dumo* leksički su ostaci iz dalmatskoga (Skok, I, 455; Gluhak, 1993, 204).

U španjolskom nekoć počasni naslov *don* danas se predmeće svim muškim vlastitim imenima. U portugalskom tu funkciju ima *dom*.

Spomenuti naslovi *don*, *dom* prihvaćeni su i u druge jezike kao kulturna i civilizacijska oznaka "romanskoga svijeta". Primjerice, hispanizam i talijanizam *Don* zabilježeni su, u značenju izvornog španjolskog i talijanskog termina, u njemačkom rječniku, upravo kao i portugalski naslov *Dom* (Wahrig, 1981, 933). Isto vrijedi i za španjolski naslov za žene *doña* i portugalski *dona*.

U rječniku englesko-talijanskih lažnih parova autori upućuju kad treba talijansku riječ *don* zadržati u prijevodu na engleski: »Usato in senso laico il termine non trova alcun corrispondente in inglese e viene quindi mantenuto immutato« (Browne et al., 1998, 76).

6.7. U početku počasan redovnički naslov, engleski *dan*⁹³ nekoć se predmetao imenima božanstava i pjesnika: *Dan Cupid*, *Dan Chaucer* (*Webster's Third*, 1976, 572).

Danas se u engleskom hispanizam *Don* upotrebljava ispred imena španjolske gospode, a samo *don* znači 'španjolski plemić ili gospodin', 'značajan čovjek' i 'nastavnik na engl. sveučilištima u Oxfordu ili Cambridgeu' (*Websters New*, 1976, 417; Filipović, 1998, 313).

6.8. Latinski *domina* 'gospodarica' u talijanskom je dalo *donna*, posve neutralan naziv za ženu,⁹⁴ koji može značiti i 'domaćica, služavka' (npr. s dopunama *d. da cucina*, *d. di camera*).

No, sjetimo se kako je u književnosti Slatkoga novoga stila *donna* značilo 'gospodarica srca, voljena žena'.⁹⁵ Još u Boccacciovu *Decameronu* živo je etimološko značenje: *l' avrò sempre cara, e sempre... sarai donna della casa mia*.⁹⁶ *Enciclopedia dantesca* (1970, 571) bilježi da u Dantea i općenito u 14. stoljeću

⁹³ *Webster's Third*, 1976, 572: engl. *dan* < ME *dan*, *daun*, *daunz* < MF *dan*, *danz* < OF < ML *domnus* < L *dominus*.

⁹⁴ 'Žena, ženska osoba': španj. *mujer* (< lat. *mulier* 'id.'), fr. *femme* (< lat. *femina* 'ženka'). Usp. Wartburg, 1969, 174.

⁹⁵ Ovdje možemo spomenuti engl. riječ *domnei*, posuđenicu iz provansalskoga, koja evocira doba trubadura, jer označuje 'the Provençal ideal or cult of courtly love prevalent among the troubadours' (*Webster's Third*, 1976, 672).

⁹⁶ Navedeno iz De Felice – Duro, 1974, 633.

»oltre all'area semantica del lat. *domina*, la parola [sc. *donna*] tende ad assorbire quella contigua di *femina* e *mulier*«.

Donna je u talijanskom značilo i 'Bogorodica' (*Nostra Donna, Donna del cielo*). *Donna* može biti i kraljica u šahu ili figura u igraćim kartama.

Kao naslov ispred vlastitog imena *donna* u talijanskom danas varira u uporabi, no obično se daje ženama čiji su muževi ugledni ili plemeniti (Zingarelli, 1963, 423). Kao i muški naslov *don*, i *donna* se na talijanskom jugu predmeće svim ženskim imenima (*DISC*, 1997, 793). Rosamani (1958, 326) podsjeća kako se nekoć oslovljavalo roditelje: »Nei tempi indrìo se ghe difeva dona mare, sior pare«.

6.9. Alterativi od *donna* dovode nas ne samo do velikog broja semantičkih nijansi, nego i do posve različitih značenja. Zadržat ćemo se na riječi *donnola*, uobičajenom talijanskom nazivu za lasicu (*Mustela*). Ta je riječ nastala od kasnolatinskoga *domnula(m)* 'signorina', 'padroncina', deminutiva imenice *domina* 'donna' (*Lo Zingarelli Gigante*, 1993, 585). Spomenuli smo lik *dondula*, nastao disimilacijom *nn* > *nd*, koji bilježi Rosamani (1958, 327).

Premda nam se u prvi mah čini neobičnim da zvjerka iz porodice kuna (*Mustelidae*) ima takav naziv, uspoređujući ga s nazivima za lasicu u drugim jezicima, otkrivamo neprijeporno podudaranje ili barem veliku sličnost u semantizmu. Migliorini i Duro (1950, 182) objašnjavaju da je *donnola* izvorno eufemizam koji se upotrebljavao da se ova zvjerka ne nazove pravim imenom, te da se i u drugim jezicima naziva 'ženica', 'ljepušasta' i sl.

Prije svega, valja reći da taj maleni, vrlo krvoločni sisavac, spada u one životinje čije ime, zbog straha ili praznovjerja, u raznim jezicima predstavlja tabu. U modernom španjolskom rječniku još je uvijek zapisano da lasica (*la comadreja*) »caza de noche y es muy perjudicial« (*El Vox Mayor*, 1997, 268). Poznata serija eufemističkih naziva za lasicu zasigurno je jedna od najsloženijih.⁹⁷ Ublaženice koje u velikom broju jezika prate ovoga malog mesojeda nedvojbeno su smišljene da bi ga umilostivile. To je *captatio benevolentiae*, kako kaže Havers, odnosno, po Ullmannu, *flatterie propitiatoire*.⁹⁸ U engleskom je lasica (*weasel*) nekoć imala nadimak *fairy* ('vila'), a Erazmo spominje da se u Engleskoj smatralo zlim znamenjem ako bi se za vrijeme lova spomenula ta zvjerka. Govoreći o životinjskom kultu u Slavenu, Konstantin Jireček (1911, 160) bilježi: »U Srbiji i Crnoj Gori smatra se kao veliki greh ubiti lasicu«, a to prenosi i *Rečnik SANU* (XI, 236).

⁹⁷ Objašnjenje i nazive, ako nije drugačije naznačeno, prenosimo iz Ullmann, 1952, 260–1, i Ullmann, 1967, 327–8. Ullmann upućuje na K. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française. IV: Sémantique*, Copenhagen, etc., 1913; H. Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, Wien, 1946; R. F. M. Guérios, *Tabus lingüísticos*, Rio de Janeiro, 1956.

⁹⁸ Oba termina navedena iz Ullman, 1952, 263–4.

Da izbjegne uporabu izravnog latinskog termina *mustela*, talijanski je pribjegao promjeni značenja imenice *donnola*, izvorno deminutiva, »con riferimento eufemistico alla grazia di questo animale« (Lo Zingarelli *Gigante*, 1993, 585). Kao što objašnjavaju Sabatini i Coletti, to je »sostituzione eufemistica di class. *mustela* perché animale temuto nelle campagne« (DISC, 1997, 293). Jednako je postupio i portugalski, gdje nalazimo riječ *doninha* (Almeida Costa, 1997, 631).

Latinski naziv *mustela* sačuvao se samo u nekoliko izoliranih točaka Romanije. U francuskom ga je zamijenio deminutiv pridjeva *belle* ('lijepa'), pa je i danas uobičajen zoonim *belette*.⁹⁹ U španjolskom je pučki naziv *comadreja* ('kuma'),¹⁰⁰ a u rumunjskom nazivu koji navodi Ullmann, *nevasta* prepoznajemo našu *nevjestu*. Mi smo za rumunjski našli oblik *nevăstuică* (Panovf, 1978, 409). Naime, i izvan romanskih jezika nalazimo ublaženice za ime te male grabežljive zvjerke. Hrvatski pučki naziv za lasicu upravo je *nevjestica*, *nevjesta*, *nevjeska*,¹⁰¹ također srpski *nevestica*¹⁰² i bugarski *невѣстѹлка* (Doritsch, 1926, 496), odnosno *невѣстѹлка* (Igov, 1959, 180). Skok (1972, 271), uz hrv. *nevjestica* i bugarski *nevestulka* bilježi i novogrčki *nifitsa* (od *νύμφη*). Osim u grčkom, i u albanskom je lasica '*cognata*'.¹⁰³ Na mađarskom je lasica *menyét* 'nevjestica',¹⁰⁴ u švedskom *lilla snälla* 'dražesna mala',¹⁰⁵ u danskom je poznata kao 'lijepa' i

⁹⁹ Greimas (1997, 61) navodi za starofrancuski imenice ženskoga roda *bele* i *belôte* 'belette', te muškoga roda *belet* 'fourrure, peau de belette'. Hatzfeld – Darmesteter (1932, 220) bilježi poznati izraz iz La Fontaineovih basna *Damoiselle belette, au corps long et fluet*, a Robert (1996, 210) također La Fontaineovo *Dame belette au long corsage*.

¹⁰⁰ Doslovno značenje naziva *comadreja* Ullmann (1952) prevodi na francuski kao 'commère', a u talijanskom prijevodu njegove knjige (Ullmann, 1967) nalazimo 'pettegola'. Premda se često tumači da je *comadreja* etimološki deminutiv od *commater* 'kuma', tj. vulg. lat. *commatericula* (*El Vox Mayor*, 1997, 278), Corominas (1984, 754) ističe kako *comadreja* »es derivado meramente romance de *comadre*, y no un lat. *COMMATERICULA, que habría dado otro resultado fonético«. Usp. hrv. *kuma lija*. Sinonim španjolske riječi *comadreja* je *mustela*, u Aragonu *mustrela* (VOX, 1967, 421). Vidimo kako se aragonska riječ malom preinakom – epentezom fonema /t/ – već odvojila od tabu riječi *mustela*.

¹⁰¹ Usp. *Rječnik JAZU*, VIII., 137, 136 i 135.

¹⁰² *Rječnik JAZU* prenosi iz Vukova rječnika, gdje je naznačeno da se govori u Crnoj Gori: »lasice, koje u Moravi zovu R a j i n e n e v e s t i c e. (...) Čobani u Moravi pričaju, da treba lasici reći: 'Rajo! Rajo! ala si lepa! ali pacovi prete, da ti odgrizu uši, nego hajde, da ti pokažem, gde su!' Na ovakav poziv, kažu, ona ide odmah i zatre sve pacove, koje nađe.« Razabiremo kako se laskanjem o ljepoti podilazi krvoločnoj zvjerki, koja je korisna jer tamani miševе i štakore, ali je opasna jer kolje i perad.

¹⁰³ Tal. *cognata* 'nevjesta', hrv. ekvivalenti uz *nevjesta*, *snaha* su i *svastika*, *zaova*, *šurjakinja*, *jetrva*.

¹⁰⁴ Mađ. *meny* 'snaha', *menyét* 'lasica' (Palich, 1982, 643).

¹⁰⁵ U prijevodu Ullmannove knjige (1967) navedeno značenje na talijanskom je 'graziosa ragazina' i 'signorina'. Švedski stručni naziv je *vessla* (*Svenska Duden*, 1966, ilustr. 352, termin br. 16), u očitoj srodstvu s engleskim *weasel* i njemačkim *Wiesel*.

kao 'mladenka',¹⁰⁶ na njemačkom *Schöntierlein* ('lijepa zvjerka'). Tursko-francuski rječnik (Tuğlaci, 1991, 291) navodi da je i u turskom 'petite nouvelle mariée' prvo značenje zoonima *gelincik* 'lasica'.

Sabatini i Coletti (*DISC*, 1997, 793) uvrstavaju u svoj rječnik relativno novu izvedenicu od tal. *donnola*, koja je prvi put zabilježena 1956. godine: to je *donnoliera* 'zamka za lasice'.

6.10. Talijanska imenica *donzella* ('djevojka, gospođica'), posuđenica iz provansalskoga, etimološki je deminutiv (vulg. lat. *domnicella* > staroprov. *don-sela*). U množini, *donzelle*, dijalektalan je naziv za pržene komadiće dizanoga tijesta (Zingarelli, 1963, 425).¹⁰⁷ No, ta je riječ mnogo poznatija kao ime za već spomenutu ribu lijepih boja i dražesna oblika, iz brojne obitelji usnača (*Labridae*).¹⁰⁸

Govoreći o nazivima za te "morske ljepotice", Vinja (1986, § 5.3.) primjećuje da su živopisne, bogate boje i vitkost tijela izazvale u svih europskih naroda imena koja se zasnivaju na sadržaju 'gospođica'. Kao primjere navodi tal. *donzella*, *signurinè*, *signurinèllè*; franc. *donzelle*, *coquette*, prov. *dounzelo*; španj. *señorita*, *doncella*, *muchardiña*, *hija*; kat. *senyoreta*; bretonski *demezell*, *damezell*, *dimezel*. Malta ima ihtionim *gharusa*, arabizam kojemu je osnovno značenje 'mlada', a isti sadržaj i oblik poznaju gotovo sve arapske zemlje sjeverne Afrike.¹⁰⁹

U ovaj se popis uklapa i hrvatski naziv *dundica*, koji ne nastavlja latinski deminutivni oblik, već lat. *domina* > *donna*. Ihtionim *dundica* potpuno je paralelan apelativu *dundo* (lat. *dominus* > *donno*), a hrvatskim deminutivnim sufiksom naglašen je afektivni sadržaj (Vinja, 1986, § 5.3.1.1.). Isti stilistički naboj

¹⁰⁶ Hatzfeld – Darmesteter (1932, 220) navodi danski *den kjoenne* ('la belle'). Autori ovog francuskog rječnika ističu podudarnost u semantizmu francuskoga *belette* s nazivima u drugim jezicima i dijalektima, pa nakon doslovnog prijevoda (*propri. la jolie petite bête*) bilježe: »rouergat, *la poulido*, *la jolie*, danois *den kjoenne*, *la belle*, bavaois *das schoenthierlein*, *jolie petite bête*, anc. angl. *fairy*, *la jolie*«.

¹⁰⁷ *Lo Zingarelli Gigante* (1993, 585) u ovom značenju navodi deminutiv množine *donzelle* ('frittella di pasta lievitata'), a Zingarelli (1963, 425) bilježi i augmentativ *donzellona* 'pezzetto di pasta lievita, fritto'.

¹⁰⁸ Usp. Vinja, 1986, § 30 poglavlja naslovljenog *Stoimene ribice (Labridae)*. Ovdje u § 6.5. govorili smo o ihtionimu *dundica*.

¹⁰⁹ Vinja (*idem*, § 5.3.) prenosi primjere iz Giammarco, E., *Lessico marinaresco abruzzese e molisano*, Venezia – Roma, 1963. (123); Lozano, F., *Nomenclatura Ictiológica. Nombres científicos y vulgares de los peces españoles*, Instituto Español de Oceanografía, N° 31, Madrid, 1963. (104); Berr, A., *Ichtyonymie bretonne*, I–III, Brest, 1970–1973. (2, 395); Aquilina, J., *Nomi maltesi di pesci, molluschi e crostacei del Mediterraneo. Studio basato sul Questionario dell' Atlante Linguistico Mediterraneo ed altro materiale*, Malta, 1969. (69); Oman, G., *L'ittionimia nei paesi arabi del Mediterraneo*, Firenze, 1966, (no 189).

postignut je hipokorističkim antroponimskim ihtionimima *dujmica* (prema *Dujam* < *Domnius*), *lúca*, *luceta* i *marijetica* (Vinja, 1978, § 2.1.3.). Između imena za ovu ribicu sadržaja 'gospođica' potpuno je proziran naš mlecizam *sinjorina* i izrazito slavenski *gospica*, a zabilježen je čak i germanizam *frajlica* (Vinja, 1986, § 5.3.1.4.).

6.11. Latinsku riječ *domina* u španjolskom nastavljaju etimološke dublete *dueña* 'gospodarica' i *doña* kao naslov ispred imena. Poput hispanizma *don*, o kojemu smo govorili, u engleskom se također *doña* upotrebljava i bez vlastitog imena, a tada znači 'španjolska ili hispanoamerička gospođa', a isto tako i *dona* 'portugalska gospođa'. Njemački rječnik bilježi i prilagođen oblik *Donja* (od šp. *doña*) u pomalo prezrivom značenju 'Geliebte, Freundin' (Wahrig, 1981, 935).

6.12. U britanskom slengu istog je značenja *donah* 'woman, esp. sweetheart', za koju *Webster's Third* (1976, 672) bilježi da je možda adaptacija talijanske riječi *donna*. Vjerojatno je istoga podrijetla i *done*, zastarjeli naziv za prostitutku, iz američkog slenga (Wentworth – Flexner, 1975, 155).

6.13. Zanimljivo je da engleska riječ *dam* (< srednjoengl. *dam*, varijanta *dame* < starofr. < lat. *domina*) označava životinjsku majku,¹¹⁰ a kao arhaizam može značiti i 'majka'.

6.14. Latinizam *domina* u hrvatskom ima značenje 'glavarica samostana, opatica' (sinonim *abatisa*, *Leksikon Minerva*, 1936, 303). Postoji i lik *domna*, koji se rijetko javlja ('opatica, duvna', Anić – Goldstein, 1999, 321).

Etimon naše riječi *dumna*, *duvna* ('redovnica, opatica') također je lat. *domina* (Rječnik JAZU, II, 886). Upravo kao *dum* i *dumo* (v. ovdje § 6.6.), lik *dumna* > *duvna* također je leksički ostatak iz dalmatskoga. *Dum* i *duvna* potječu od vulgarnolatinskog *domnus*, *domna* (Skok, I, 456).

Oba lika, *dumna* i *duvna*, služe nam i kao zoološki nazivi za smrekovu prelju (*Rječnik dviju Matica*, I, 617, 624). Deminutiv *dumnica* je ihtionim (*Coricus rosstratus*), sinoniman nazivu *dujmica* (Hirtz, 1956, 92; Vinja, 1986, § 30.8.2.).

6.15. Latinska riječ *domina*, o kojoj smo upravo govorili, dobila je u naše vrijeme u njemačkom jeziku novu primjenu. Naime, kad se nečemu daje velika važnost, smišlja se i zvučno ime. Tako su prostitutke koje nanose bol svojim strankama-mazohistima, postale *Domine*. To je doista zvučan naziv za zanimanje tih žena koje često daju intervjuje na njemačkoj televiziji. Naravno, leksička praznina mogla se popuniti i nekim drugim, manje uzvišenim naslovom.

¹¹⁰ *Webster's New*, 356: *the female parent of any four-legged animal*. *Webster's Third*, 571: *a female parent – used esp. of domestic animals and poultry*.

7. ZAVRŠNE OPASKE

7.1. Predaleko bi nas odvelo kad bismo govorili o širokom spektru značenja i uporaba francuske riječi *dame* (< lat. *domina*), koju su preuzeli mnogi jezici, kao i o složenicama *madame*, *mademoiselle*, *madonna*, ili iz starijeg talijanskog jezika *monna*. Brojne riječi semantizma 'žena, djevojka, gospođica', a to su često deminutivni likovi imenice *domina* i njezinih refleksa u modernim jezicima, služe za denominaciju kukaca, ptica, biljaka, riba.¹¹¹

7.2. Refleksi latinskoga *dominus*, *domina* često se javljaju u kombinaciji s antroponimima: npr. fitonimi španj. *dompedro*, *dondiego*, *donjuan* ili port. *dona-joaquina*.¹¹² Don Juan Tenorio ne samo da je antonomazijom postao sinonim za zavodnika,¹¹³ nego je dao ime i psihijatrijskom pojmu (fr. *donjuanisme* 'recherche pathologique de nouvelles conquêtes' – Robert, 1996, 675).

7.3. Najslavniji i u etimološkom pogledu najosporavaniji antroponimski naziv svakako je francuski *dame-jeanne*.¹¹⁴ Mnogi smatraju da je to izvorno bila personifikacija, odnosno šaljiv naziv za pletenku (Dubois et al., Migliorini – Duro, Gabrielli, *Webster's New*) te nalaze slične nazive i za druge posude (Picoche). Neki navode vulgarnolatinski etimon *dimidiana* ('mezzana', Zingarelli) ili provansalski istoga značenja (prov. *damajano* < *de majano* 'de moyenne /grandeur', Hatzfeld – Darmesteter). *VOX* spominje arapski etimon *damchán*, a u Klaićevu Rječniku stranih riječi čitamo da pletenka nosi ime po perzijskom gradu Damaghani, u kojemu je bila jako razvijena staklarska industrija (isto i Anić – Goldstein). Skok (I, 378) kao jednu od mogućih etimologija navodi ime perzijskoga grada *Damğan*, odakle arapski *damağan* 'zemljani sud'. Migliorini kaže: »Im-

¹¹¹ Npr. fr. *demoiselle* – *nom de divers oiseaux* (Littré, 1962, str. 1564); port. *donzelinha* – *nome vulgar extensivo a algumas espécies de insectos da ordem dos arquipteros (ortoneurópteros), muito frequentes em Portugal, também conhecida por libelínhas, libélulas, etc.* (Almeida Costa, 1997, 631); port. *donzela-verde* – *ornit. galispo, a galispo je ave pernalta, da fam. dos Caradriídeos, portadora de um penacho na cabeça, comum em Portugal durante o Inverno... (ib., i 887, s. v. galispo)*, kao i mnogi drugi.

¹¹² Usp. *VOX*, 1967, 637–8, Almeida-Costa, 1997, 631.

¹¹³ Španj. *don Juan Tenorio*, *don Juan*, *Tenorio*, *tenorio*, *donjuán* (*El Vox Mayor*, 1997, 407–8, 1058), fr. *don Juan*, port. *dom-juan* i *dom-joão*, tal. *dongiovanni*, engl., njem. i danski *Don Juan*. Hrvatski leksikografi navode različito adaptirane oblike: *donžuan* (*Rječnik dviju Matica*), u Rječniku stranih riječi Klaić bilježi uz to još *Don Huan* i *don Juan*, a Anić i Goldstein *donžuan* i *Don Juan*. Denominalni pridjev je *donžuanski* (*Rječnik dviju Marica*), *don-juanski* (Benešić), *donhuanski* (Anić – Goldstein).

¹¹⁴ Tal. *damigiana*, mlet. *damegiana*, šp. *damajuana*, danski i švedski *damejeanne*, engl. *demi-john*, mađ. *demizson*, tur. *damacana*. Migliorini (1968, 296, bilj. 2) navodi da je engleski naziv »ri-fatto dallo slang in *jemmy-john*«. Hrvatski je tu riječ preuzeo iz talijanskoga, odnosno mletačkoga (usp. Skok, I, 378), a oblik *demižon* upućuje na englesko podrijetlo (usp. Klaić, 1988, 275; Filipović, 1990, 134). Naime, u hrvatskom postoje različito adaptirani oblici: *demejana*, *demijana*, *damijana*, *damjana*, *damijona*, *demijona*, *demižana*, *damižana*, *damižon*, *damižun*, *demižon*, *demižonka*.

probabile per ragioni storiche appare l'etimo dato dal Körting ... *Damaghan*, come pure il *dame jaune* proposto dal Gröber.¹¹⁵

U knjizi *Dal nome proprio al nome comune* Migliorini (1968, 296) navodi *dame-jeanne* kao slučaj »in cui la spinta personificante approfitta della somiglianza d'un nome proprio con un nome comune per trasfondere in quello il senso di questo, trasformando così l'oggetto in persona«. Tako je u riječi *demi-jano* (< *DIMIDIANA < DIMIDIUS) završni dio protumačen kao *Jano* < *JOANNA*, a odatle je bio lak prijelaz do *damo Jano* 'donna Giovanna' (*ib.*), tim više što »i nomi di 'recipienti' sono rassomigliati di frequente a una donna o ad un uomo panciuto« (*id.*, 243).

Hope (1971, 390) tumači da je francuska riječ *dame-jeanne* nastala pučkom etimologijom od provansalske *damajano*, koja možda potječe od arapske *damagan*, stavljajući pod upitnik da je ova mogla nastati od imena mjesta *Damagan* u Tabaristanu. I on smatra vjerojatnijim da je provansalska riječ izvedena od prov. *demeg* 'polovina', te upozorava na paralelno paronimsko privlačenje u engleskom, gdje *demijohn* »also keeps the idea od 'half'«.

No, etimološki ili paretimološki, činjenica je da je danas u ovom francuskom apelativu "prisutna" *gospoja Ivana*, a isto tako primjerice i u španjolskoj prevedenici *damajuana*. Kao što tumače Sabatini i Coletti (1997, 658), naziv *dami-giana* je »di etimologia incerta, ma inteso paretim. come 'signora Giovanna' con riferimento scherzoso alla forma tondeggiate«.

7.4. Primjeri koje smo u ovom članku navodili dovode nas do alotropa nastalih u istom jeziku (npr. šp. *doña* i *dueña*; šp. *dom*, *don* i *dueño*; port. *dom* i *dono*), odnosno do riječi iste etimologije preuzetih iz različitih jezika (npr. tal. *dominio*, *demanio*, *dominion*; hrv. *dominij*, *domena*, *dominion*).

Refleksi latinskih imenica *dominus* i *domina* u različitim jezicima zorno nam pokazuju kako se riječi formom, a pogotovo značenjem, udaljuju od svojeg etimološkog ishodišta, pa ga nije uvijek lako razabrati.

NAVEDENA DJELA

- Almeida Costa, J. – Sampaio e Melo, A. 1997. *Dicionário da língua portuguesa*, 7.^a edição revista e ampliada, Porto Editora, Porto.
- Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*, drugo, dopunjeno izdanje, Novi Liber, Zagreb, 1994; treće, dopunjeno izdanje, Zagreb.
- Anić, V. – Goldstein, I. 1999. *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb.
- Bakker, B. et alii. 1990. *Norsk-serbokroatisk ordbok*, Universitetsforlaget, Oslo.

¹¹⁵ Iz bilješke br. 1 (Migliorini, 1968, 296), u kojoj autor navodi bibliografiju o pitanju etimologije riječi *dame-jeanne*.

- Battaglia, S. 1966. *Grande dizionario della lingua italiana*, IV, UTET, Torino.
- Battisti, C. – Alessio, G. (a cura di) 1951. *Dizionario etimologico italiano*, G. Barbèra editore.
- Benešić, J. 1986. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića*, za tisak priredio J. Hamm, sv. 2, JAZU, Zagreb.
- Bloch, O. – Wartburg, W. von. 1991. *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 9e édition, Presses Universitaires de France, Paris.
- Boisacq, É. 1950. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indoeuropéennes*, 4e édition, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Brockhaus Wahrig Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden*. 1981. Zweiter Band, F. A. Brockhaus – Wiesbaden und Deutsche Verlag Anstalt – Stuttgart.
- Brodnjak, V. 1993. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Browne, V. – Mendes, E. – Natali, G. 1998. *More and More False Friends. Bugs & Bugbears. Dizionario di ambigue affinità e tranelli nella traduzione fra inglese e italiano con Word Games*, ristampa, Zanichelli, Bologna, (prima ediz. 1987 e 1989).
- Carbonell, S. 1983. *Dizionario fraseologico completo italiano-spagnolo e spagnolo-italiano. Parte spagnola-italiana*, ristampa, Ed. Ulrico Hoepli, Milano.
- Corominas, J. 1984. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, con la colaboración de J. A. Pascual, II, Editorial Gredos, Madrid.
- Cortelazzo, M. – Zolli, P. 1984. *Dizionario etimologico della lingua italiana*, I, II, Zanichelli, Bologna.
- Dardano, M. – Trifone, P. 1995. *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*, ristampa, Zanichelli, Bologna (prima edizione 1989).
- Deanović, M. – Jernej, J. 1973. *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- De Felice, E. – Duro, A. 1974. *Dizionario della lingua e della civiltà italiana contemporanea*, Palumbo, Firenze.
- Devoto, G. – Oli, G. C. 1971. *Dizionario della lingua italiana*, Le Monnier, Firenze.
- Devoto, G. – Oli, G. C. 1967. *Vocabolario illustrato della lingua italiana*, vol. I, Selezione dal Reader's Digest, Milano.
- DISC. Dizionario italiano Sabatini – Coletti*, autori e direttori F. Sabatini – V. Coletti, Giunti Gruppo Editoriale, Firenze, 1997.
- Divković, M. 1980. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, drugo izdanje, Naklada Kr. Hrvatsko-slavonsko-zemaljske vlade, Zagreb, 1900. – reprint Naprijed, Zagreb.
- Dizionari Sansoni: Tedesco-Italiano. Italiano-Tedesco*. 1982. Centro Lessicografico Sansoni, Sansoni editore, Firenze.
- Doria, M. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino storico etimologico fraseologico*. Edizioni "Il Meridiano", Trieste.
- Doritsch, A. 1926. *Deutsch-bulgarisches Wörterbuch*, unter Mitwirkung von G. Weigand, dritte Auflage, Otto Holtze's Nachfolger, Leipzig.

- Dubois, J. – Mitterand, H. – Dauzat, A. 1997. *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse, Paris.
- Duden Deutsches Universalwörterbuch*. 1996. 3. neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Dudenverlag, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich.
- Duden Italiano. Dizionario figurato*. 1964. redatto da Bibliographisches Institut di Mannheim e dall' Istituto Geografico De Agostini di Novara, Dudenverlag, Mannheim.
- El Vox Mayor. Diccionario general ilustrado de la Lengua Española*. 1997. nueva redacción dirigida por Manuel Alvar Ezquerro, basada en la obra del mismo título, revisada en sus sucesivas ediciones (1945, 1953, 1973) por Samuel Gili Gaya. Con in appendice *Il Nuovo Vox – Dizionario Spagnolo-Italiano Italiano-Spagnolo* di Secundí Sañé e Giovanna Schepisi, Zanichelli – Bologna, Bibliograf – Barcelona (prima ediz. 1987).
- Enciclopedia dantesca*. 1970. vol. II, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da G. Treccani, Roma.
- Enciclopedia Garzanti*, XV edizione, Garzanti, Milano, 1967 (I ediz. 1962).
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda*. 1956. sv. 2, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb.
- Filipi, G. 1994. *Istarska ornitonimija, Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Filipović, R. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb.
- Filipović, R. (red.) 1998. *Englesko-hrvatski rječnik*, u redakciji R. Filipovića, 23. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Fraenkel, E. 1962. *Litauisches Etymologisches Wörterbuch*, Band I, Carl Winter Universitätsverlag – Heidelberg, Vandenhoeck & Ruprecht – Göttingen.
- Franolić, B. 1976. *Les mots d' emprunt Français en Croate*, Nouvelles Editions Latines, Paris.
- Gabrielli, A. (dir.) 1969. *Enciclopedia della lingua italiana*, diretta da Aldo Gabrielli, Volume terzo: *La linguistica comparativa*, Giovanni De Vecchio editore, Milano.
- Gluhak, A. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb.
- Greimas, A. 1997. *Dictionnaire de l'ancien français. Le Moyen Âge*, Larousse, Paris.
- Gretzschel, M. (herausgegeben von) 1996. *So schön ist Hamburg*, Hamburger Abendblatt, Axel-Springer-Verlag, Hamburg.
- Hamburg, Weltstadt am Elbstrand*, Medien-Verlag Schubert, Hamburg, 1995.
- Hatzfeld, A. – Darmesteter, A. 1932. *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu' à nos jours, précédé d' un Traité de la formation de la langue*, neuvième édition, Librairie Delagrave, Paris.
- Henningsen, H. 1983. *Langenscheidts Taschenwörterbuch der Dänischen Sprache. Erster Teil: Dänisch-Deutsch*, 14. Auflage, Langenscheidt, Berlin – München – Wien – Zürich.
- Hirtz, M. 1956. *Rječnik narodnih zooloških naziva*, za tisak priredio N. Fink, JAZU, Zagreb.
- Hope, T. E. 1971. *Lexical Borrowing in the Romance Languages. A critical study of Italianisms in French and Gallicisms in Italian from 1100 to 1900*, I-II, New York University Press, New York.

- Hrvatska enciklopedija*. 1945. sv. V, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb.
- Hrvatski i engleski slikovni rječnik*. 1997. (Oxford-Duden-Naklada C), Clarendon Press – Oxford, Naklada C – Zagreb.
- Hrvatski i njemački slikovni rječnik*. 1997. (Oxford-Duden-Naklada C), Bibliographisches Institut – Mannheim, Naklada C – Zagreb.
- Hrvatski i talijanski slikovni rječnik*. 1997. (Oxford-Duden-Naklada C), Bibliographisches Institut – Mannheim, Naklada C – Zagreb.
- Hrvatski opći leksikon*. 1996. gl. ur. A. Kovačec, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Hurm, A. 1978. *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*, V. dopunjeno izd. priredila M. Uroić, Školska knjiga, Zagreb.
- Høybye, P. 1979. *Dansk-Italiensk Ordbog*, udarbejdet af Poul Høybye og Johanne Mengel, 2. reviderede od forøgde udgave, 2. optryk, Berlingske Forlag, København.
- Igov, A. 1959. *Srbohrvatsko-balgarski rečnik*, Džržavno izdatelstvo »Nauka i izkustvo«, Sofija.
- İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü – Redhouse English-Turkish Dictionary*. 1974. Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- Jireček, K. 1911. *Istorija Srba*, I, prev. J. Radonić, Beograd.
- Klaić, B. 1988. *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*, priredio Ž. Klaić, Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Klein, E. 1971. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Elsevier Publishing Company, Amsterdam – London – New York.
- Lange-Kowal, E. E. 1977. *Langenscheidts Grosses Schulwörterbuch Französisch-Deutsch*, unter Miterbeit von L. Beaucaire, Langenscheidt, Berlin – München – Wien – Zürich.
- Leksikon Minerva*. 1936. *Praktični priručnik za modernog čovjeka*, Minerva nakladna knjižara, Zagreb.
- Littré, P.-É. 1962. *Dictionnaire de la langue française*, tome 2., Editions du Cap, Monte-Carlo.
- Lo Zingarelli Gigante*. 1993. *Vocabolario della lingua italiana*, a cura di Miro Dogliotti e Luigi Rosiello, dodicesima edizione, Zanichelli, Bologna.
- Meillet, A. 1938. *Linguistique historique et linguistique générale*, tome II, nouveau tirage, Librairie C. Klincksieck, Paris.
- Meyer-Lübke, W. 1935. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
- Meyers Kleines Konversations-Lexikon*. 1898. Sechste, gänzlich ungearbeitete und vermehrte Auflage, Erster Band, Bibliographisches Institut, Leipzig und Wien.
- Migliorini, B. 1968. *Dal nome proprio al nome comune*, ristampa fotostatica dell' edizione del 1927 con un supplemento, Leo. S. Olschi Editore, Firenze.
- Migliorini, B. – Duro, A. 1950. *Prontuario etimologico della lingua italiana*, sesta edizione – prima ristampa, Paravia, Torino.
- Miotto, L. 1984. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, LINT, Trieste.

- Nuova Enciclopedia*. 1965. vol. secondo, Editrice Italiana di Cultura, Roma.
- Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. 1977. dir. M. Krleža, sv. 2, Zagreb.
- Osmojezični enciklopedijski rječnik hrvatski ili srpski ruski engleski njemački francuski talijanski španjolski latinski*. 1987. gl. ur. T. Ladan, I, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb.
- Ozolin, 1926. Ed. *Lettisch-deutsches und deutsch-lettisches Wörterbuch*, geordnet von Ed. Ozolin, redigiert von J. Endzelin, A. Gulbis Verlag, Riga.
- Palich, E. 1982. *Magyar-szerbhorvát kéziszótár*, Terra, Budapest.
- Panovf, I. 1978. *Dicționar englez-român*, ediția a III-a, Editura științifică și enciclopedică, București.
- Petit Larousse illustré*. 1974. Librairie Larousse, Paris.
- Picoche, J. 1986. *Dictionnaire étymologique du français*, Robert, Paris.
- Putanec, V. 1974. *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*, II. dopunjeno i preradeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. 1981. XI, Institut za srpskohrvatski jezik, SANU, Beograd.
- Regula, M. – Jernej, J. 1965. *Grammatica italiana descrittiva su basi storiche e psicologiche*, Francke Verlag, Bern und München.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU, II, obradili Đ. Daničić – M. Valjavac – P. Budmani, Zagreb, 1884-1886; VIII, obradio T. Maretić, Zagreb, 1917-1922.
- Rječnik hrvatskoga književnog jezika*. 1967. I, Matica hrvatska – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad.
- Robert, P. 1977. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Société du Nouveau Littré, Paris.
- Robert, P. (sous la direction de) 1975. *Dictionnaire universel des noms propres alphabétique et analogique*, S. E. P. R. E. T. Paris.
- Robert, P. 1996. *Le Nouveau Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, texte remanié et amplifié sous la direction de J. Rey-Debove et A. Rey, Dictionnaires Le Robert, Paris.
- Rosamani, E. 1958. *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella regione giuliano-dalmata quale essa era stata costituita di comune accordo tra i due stati interessati nel convegno di Rapallo del 12-XII-1920*, Cappelli editore, Bologna.
- Sachs, K. – Villatte, C. 1983. *Langenscheidts Großwörterbuch Französisch-Deutsch*, 3. Auflage, Langenscheidt, Berlin – München – Wien – Zürich.
- Schneider, J. 1978. *Langenscheidts Taschenwörterbuch der niederländischen und deutschen Sprache. Erster Teil: Niederländisch-Deutsch*, 14. Auflage, Langenscheidt, Berlin – München – Wien – Zürich.
- Senc, S. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Kr. Zemaljska tiskara, Zagreb.
- Serianni, L. 1998. *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*, con la collaborazione di A. Castelvechi, UTET Libreria, Torino (ristampa della seconda ediz. del 1991).
- Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, vol. I-II, Matica hrvatska, Zagreb.

- Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ur. M. Deanović – Lj. Jonke, surađivao u predradnjama i priredio za tisak V. Putanec, JAZU, I, Zagreb, 1971; II, Zagreb 1972.
- Spalatin, K. 1990. *Peterojezični rječnik europeizama*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Svenska Duden Bildlexikon*. 1966. Bibliographisches Institut – Mannheim, Dudenverlag, Mannheim.
- Svensk-kroatiskt lexikon. Švedsko-hrvatski rječnik*. 1994. Norstedts, Uppsala (1. izd. 1985).
- Šamšalović, G. 1964. *Njemačko-hrvatskosrpski rječnik*, drugo izdanje, Zora, Zagreb.
- Tekavčić, P. 1972. *Grammatica storica dell'italiano*, I-III, Il Mulino, Bologna.
- Terracini, B. 1983. *Il problema della traduzione*, a cura di Bice Mortara Garavelli, Serra e Riva Editori, Saggi, Milano.
- The New Encyclopaedia Britannica in 30 Volumes. Micropaedia*. 1978. Volume III, 15th edition, Encyclopaedia Britannica, Inc. Chicago – London – Toronto, etc.
- The Oxford Dictionary of English Etymology*. 1996. edited by C. T. Onions, Clarendon Press, Oxford (first published 1966).
- Tiktin, H. 1911. *Dicționar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, II. Band, Staatsdruckerei, Bukarest.
- Tuğlaci, P. 1991. *Grand dictionnaire turc-français*, Quatrième Édition, Librairie Inkilâp, Istanbul.
- Ullmann, S. 1962. *La semantica, Introduzione alla scienza del significato*, trad. A. Baccarani e L. Rosiello, seconda edizione, Il Mulino, Bologna, 1967 (prima ediz. italiana 1966); orig. *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Basil Blackwell & Mott Ltd., Oxford.
- Ullmann, S. 1952. *Précis de sémantique française*, Éditions A. Francke S. A., Berne.
- Vinja, V. 1978. »Antroponimi u ihtionimiji«, *Onomastica Jugoslavica*, 7, Zagreb, str. 3-25.
- Vinja, V. 1957. »Contributions dalmates au *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*« de W. Meyer-Lübke, u *Revue de linguistique romane*, tome XXI, Société de linguistique romane, str. 249-269;
- Vinja, V. 1986. *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*, I-II, Logos, Split.
- Vinja, V. 1998. *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, Knjiga I, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb.
- Vinja, V. – Musanić, R. 1971. *Španjolsko-hrvatskosrpski rječnik s osnovama španjolske gramatike i španjolskog trgovačkog dopisivanja*, Školska knjiga, Zagreb.
- Visser, J. et alii. 1996. *Nederlands Engels*, Prisma, Den Haag.
- VOX. *Diccionario general ilustrado de la lengua española*, segunda edición corregida y notablemente ampliada por S. Gili Gaya, Biblograf, Barcelona, 1967 (reimpresión).
- Vučetić, Z. 1979. *Suvremeni talijanski jezik. Tvorba riječi – Italiano contemporaneo. Formazione delle parole*, SNL, Zagreb.
- Wagner, M. L. 1960. *Dizionario etimologico sardo*, I, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Wahrig Deutsches Wörterbuch*. 1997. neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig Burfeind, mit einem *Lexikon der deutschen Sprachlehre*, Bertelsmann Lexikon Verlag, Gütersloh.

- Wahrig, G. 1981. *Deutsches Wörterbuch, mit einem Lexikon der Deutschen Sprachlehre, völlig überarbeitete neuausgabe*, Mosaik Verlag, Gütersloh.
- Wartburg, W. von. 1934. *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, vol. III, Verlag B. G. Teubner, Leipzig – Berlin.
- Wartburg, W. von. 1969. *Problèmes et méthodes de la linguistique*, avec la collaboration de S. Ullmann, Presses Universitaires de France, Paris.
- Webster's New World Dictionary of the American Language*. 1976. Second College Edition, William Collins and World Publishing Co., Cleveland – New York.
- Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged*. 1976. G. & C. Merriam Company, Springfield.
- Wentworth, H. – Flexner, S. B. 1975. *Dictionary of American Slang*, Thomas Y. Crowell Company, New York.
- Zamboni, A. 1989. *L'etimologia*, Zanichelli, Bologna.
- Zingarelli, N. 1963. *Vocabolario della lingua italiana*, ediz. VIII aggiornata ed annotata a cura del prof. Giovanni Balducci, Zanichelli, Bologna.

Note sull' etimo *dom-*

Riassunto

Numerose parole delle lingue moderne contenenti la base indoeuropea **dōm-*, **dēm-*, **dṃ-*, **dm-*, a causa del normale sviluppo fonetico risultano oggi ben lontane dal proprio etimo. Ma per illustrare i cambiamenti semantici, che spesso conducono a risultati inaspettati, basta prendere come punto di partenza il latino. Dopo tali osservazioni introduttive accompagnate da esempi, l'attenzione viene rivolta ai cambiamenti di significato della parola latina *domus*. La voce tedesca *Dom* ('duomo') è venuta a significare per metonimia anche 'parco di divertimenti'. Il francese *dôme* 'duomo' ha un omonimo di provenienza greca ('cupola'), da cui spesso non viene distinto nelle spiegazioni etimologiche. L'etimo *dom-* è presente in molte parole di origine latina, nelle parole derivate e nei prestiti dalle lingue moderne. Le parole *dominus* e *domina*, nonché i loro vari riflessi in diverse lingue, offrono esempi di adattamenti e cambiamenti prima di tutto semantici, ma anche quelli fonologici (cr. *dundo* < it. *donno* < lat. *dominus*), per cui qualche volta non è facile stabilire il legame con la parola originaria.

Ključne riječi: etimon *dom-*, latinski *domus*, indoeuropski, etimologija

Key words: etymon *dom-*, Latin *domus*, Indo-European, etymology